

**T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM OLARAK EKOSOSYALİZM

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatih AĞIRMAN**

Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Tahir KARAKAŞ**

TUNCELİ – 2021

T.C.
MUNZUR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM OLARAK EKOSOSYALİZM

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Fatih AĞIRMAN

Anabilim Dalı: SOSYOLOJİ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Tahir KARAKAŞ

TUNCELİ – 2021

.../..../2021

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

İmza

Fatih AĞIRMAN

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Tahir KARAKAŞ

İÇİNDEKİLER

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ	I
TEŞEKKÜR.....	II
İÇİNDEKİLER	III
ŞEKİLLER LİSTESİ	IV
SEMBOLLER LİSTESİ	V
KISALTMALAR.....	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
1. GİRİŞ	1
1.1. Ekoloji Kavramının Etimolojisi	3
1.2. Çevre Kavramının Etimolojisi.....	5
1.3. Doğa Kavramının Analizi	7
1.4. Ekolojizm ve Çevrecilik	9
2. EKOLOJİK KRİZ.....	13
2.1. Ekolojik Krizi İfade Eden Kavramlar.....	18
2.1.1. Antroposen	19
2.1.2. Altıncı yok oluş	21
2.2. İnsanmerkezcilik	22
2.2.1. Modernizm öncesi insanmerkezcilik	24
2.2.2. Modern dönem insanmerkezcilik	29
2.3. Ekolojik Kriz ve Kapitalizm İlişkisi.....	32
3. EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ.....	41
3.1. Ekososyalizm.....	41
3.1.1. Ekososyalizmin Düşünsel Kökenleri.....	42
3.1.2. Ekososyalist Toplum İnşası	44
4. SONUÇ VE ÖNERİLER	54
5. KAYNAKLAR	57
ÖZGEÇMİŞ	62

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 2.1.** 1750-2010 yılları arasında atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu değişimleri.33
Şekil 2.2. 1000-2000 yılları arasındaki sıcaklık ve karbondioksit değişimi.....34
Şekil 2.3. 1970-2020 yılları arasındaki dünya limiti aşma günü oranları..... 35

SEMBOLLER

CO_2	: Karbondioksit
CH_4	: Metan
N_2O	: Diazotmonoksit

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
CNN	: Cable News Network
DDT	: Dikloro Difenil Trikloroetan
IPCC	: Intergovernmental Panel on Climate Change, Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli
G-8	: En Gelişmiş Sekiz Ülke
G-20	: Dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alan 19 ülkeden ve Avrupa Birliği Komisyonu'ndan oluşuyor
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
WWF	: World Wide Fund for Nature, Dünya Doğayı Koruma Vakfı

ÖZET

1960'li yıllardan itibaren kimi öncü bilimsel çalışmalar aracılığıyla varlığı kanıtlanan ve ardından 1970'li yıllarla birlikte verimli bir düşünsel tartışma konusu haline gelen ekolojik kriz, günümüz siyasal düşüncesinin yeniden yapılandırılmasını gerektirecek çapta hararetli tartışmalara konu olmaktadır. Marksist gelenek bünyesinde değerlendirebileceğimiz çeşitli düşünsel yaklaşımlar, ekolojik krizin aciliyetini dikkate alan yeni bir siyasal söylem oluşturma ve buna uygun olarak bir kavram dağarcığı geliştirme gayreti içindedirler. Bu yaklaşımlardan biri olan ekososyalizm, ekolojik krizin aşılp toplumsal yaşamın yeniden düzenlenmesi söz konusu olduğunda en önemli alternatiflerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmamızda, öncelikle politik ekolojinin temel kavramlarını tartışmaya açacak, ardından da bu kavramsal temel üzerine ekolojik krizin tarihsel nedenlerini tespit etmeye çalışacağız. Son olarak ise, ekolojik krizin aşılmasında bir çözüm alternatifi olarak ekososyalizmin sunduğu toplumsal projeyi alanın temel referanslarını kullanarak inceleyeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, ekolojik kriz, insanmerkezcilik, kapitalizm, ekososyalizm

ABSTRACT

Ecosocialism as a Solution to Ecological Crisis

The ecological crisis, which has been proven through some pioneering scientific studies since the 1960s and then became a productive intellectual debate in the 1970s, is the subject of heated discussions that require the restructuring of today's political thought. Various intellectual approaches, which we can consider within the Marxist tradition, are in an effort to construct a new political discourse, that takes into account the urgency of the ecological crisis, and to develop a conceptual vocabulary accordingly. One of these approaches, ecosocialism, emerges as one of the most important alternatives, with regard to overcoming the ecological crisis and reorganizing society. In this study, we will begin by bringing the basic concepts of political ecology to discussion and attempt to identify the historical roots of the ecological crisis on this conceptual basis. Finally, we will examine the social project proposed by ecosocialism as an alternative solution in overcoming the ecological crisis, by using the main references of the field.

Keywords: Ecology, ecological crisis, anthropocentrism, capitalism, ecosocialism

1. GİRİŞ

İçinde olduğumuz küresel ekolojik kriz, gezegen üzerinde şiddeti günden güne artan çeşitli tahribatlara yol açmakta ve günlük yaşamımızda dahi etkileri deneyimlenen bir sorunlar yığını olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak söz konusu ekolojik kriz doğal bir fenomen olmaktan ziyade antropik bir karaktere sahip olup, insan faaliyetlerinin bir neticesi olarak ortaya çıkmıştır (IPCC, 2013). Modern düşüncenin, insanı doğanın efendisi ve sahibi kılma idealinin, kapitalist sistemin üretim ve tüketim ilişkileriyle bir araya gelmesiyle birlikte, gezegenin biyo-fiziksel sınırlarının yok sayıldığı ve ekolojik hassasiyetlerin göz ardı edildiği bir dönem başlamıştır. Bu dönemin, insanlığı baş başa bıraktığı topyekûn yok oluş tehdidi, Nazım Hikmet'in şiirsel bir öngörüyle ifade ettiği dizeleri aklımıza getirmektedir: “Ya ölü yıldızlara götüreceğiz hayatı ya da dünyamıza inecek ölüm”. Bu sezgisel iddia, günümüzde temelden yoksun fütüristik bir girişim olmaktan çıkmış ve gerçeklik kazanmış durumdadır. Zira gezegenimiz üzerindeki yaşamın son bulabileceğini düşünenler artık sadece şairler olmayıp, S. Hawking (Jones, 2020) ve J. Lovelock (Watts, 2020) örneğinde olduğu gibi, bizzat bilim insanlarının kendileridir.

Günümüzde gezegene verdiğimiz zararlar öylesine geniş çaplı ki, geçmiş uygarlıklarda olduğu gibi yalnızca yerel ve bölgesel ekolojileri değil aynı zamanda gezegensel çevreyi de etkiliyor ve böylece gezegendeki türlerin – insan türü de dâhil – büyük bir çoğunluğunu tehdit ediyor. Bu nedenle, bugün dünyamızın seri halde bozulmasına dair endişelenmek için ortada sağlam ve bilimsel gerekçeler var (Foster, 2014; 12). Sera gazlarının salınımındaki insan kaynaklı artışlar dünya ikliminin dengesini bozmaktadır. Her on yıllık dönem bir öncekine kıyasla daha sıcak geçiyor; 2005 ile 2010 yılları 131 yıllık ölçülmüş küresel sıcaklık kayıtlarında en sıcak yıllar olarak gözükmekte iken, kayıt altındaki en sıcak yılların dokuzu da son on yılda kaydedilmiştir. Kuzey Buz Denizi'ndeki buzullar hassas ölçümlerin yapılmaya başlandığı 1970 sonlarına oranla %40 azalmıştır. Kuzey Buz Denizi'ndeki buzul tabakasının yaz mevsimi sonunda en az olduğu üç yıl; 2007, 2008 ve 2010'dur (Foster, 2014; 14). Canlı türleri 65 milyon yıldan beri görülmemiş bir oranda yok oluyor, Avlanan balık sayısı 1970'ten beri iki kat arttı, Tarım topraklarının %40'ı verimsizleşti. Ormanların yarısı yok oldu, Bataklıkların yarısı doldurulmak veya kurutulmak suretiyle yok edildi (Kovel, 2005; 20). Günümüzde de, sanayi ve ulaşım başta olmak üzere çeşitli sektörlerden kaynaklı sera gazı salınımları devam etmekte ve tarlalarda, bahçelerde, bilumum tarım alanlarında DDT ve pestisit,

kontROLSÜZCE ve yaygın olarak tüketilmektedir. Nükleer santraller hala zehir saçıyor ve hala barajlar, madenler canlıların yaşam alanlarını tehdit etmeye hatta yok etmeye devam etmektedirler.

İnsanlık tarafından yaratılan toplumsal sistemlerin altında yatan üretim ilişkileri ve sistemin özünü açığa vuran yaşam formları, doğayı tüketim metası haline getirmiştir. Doğayı metalaştıran ve insan yaşamının dışına iten bu tüketim mantığının doğa üzerindeki tahribatının fark edilmeye başlanması ve bu anlamda duyarlılık oluşması neticesinde 1960'ların başlarında çevreci ve ekolojist hareketler ortaya çıkmıştır. Bu toplumsal hareketlerin ekolojik sorunları gerek mahalli gerekse küresel alanda duyurma çabaları ve sorunların çözümüne yönelik eylemler sonuç vermiş, ekoloji artık gündelik yaşamdan bilimsel çalışmalara, uluslararası politikalardan akademik tartışmalara değin her platformda konuşulmaya başlanmıştır. Yalnız, oluşan bu ekolojik duyarlılık karşısında karşıt sesler olduğu gibi ekolojik duyarlılığa sahip kesimler arasında da fikir ayrılıkları ve yöntem farklılıkları yaşanmıştır. Dolayısı ile ekolojik sorunları teşhis ve tarifte kullanılan kavramlar, bilinçli ya da bilinçsiz şekilde tahrifata uğratılmış ve derin bir ihtilat içine girmiş, berraklıktan yoksun hale gelmiştir.

Bu çalışmamızda, ilk bölümde ekoloji, çevre ve doğa kavramlarını ve bu kavramlarla ilişkilendirilen, organik bağı bulunan diğer kavramları analiz etmeye, kavramların etrafında ve özünde şekillenen anlamların nasıl kurulduğuna odaklanmaya, bulanıklaştırılan kavram havuzunu berraklaştırmaya ve en nihayetinde müşkülâtın teşkil edildiği merkezden hareketle ekoloji tartışmalarına katkı sunmaya çalışacağız. Çünkü kullandığımız kavramların hepsi kendi geçmişlerinde bir serüvene sahiptir ve başlarından geçen bu serüvenler anlamlarına ve kapsamlarına dair güçlü emareler barındırır. Bu anlayıştan yola çıkarak kelimelerin bilimlerde (sosyoloji, biyoloji vd.) ne anlama geldiği, kullanılan kavramların farklı dillerdeki karşılıkları, etimolojik ilişkileri ve tarihsellik içinde geçirdikleri değişimler ele alınacaktır.

İkinci bölümde ise, günümüz dünyasında bir ekolojik krizin var olup olmadığı kimi bilimsel veriler ve çarpıcı örneklerle tartışmaya açılmakla birlikte, ekolojik kriz olgusuna dair kullanılan bazı kavramların analizi yapılacaktır. Daha sonra ekolojik krizin düşünsel kaynaklarından biri olan insanmerkezciliğin, tarihsel süreç içinde var olan kültürler ve semavi dinler içerisinde ne şekillerde yer aldığı ve daha sonra modern dönemde uğradığı değişim izlenmeye çalışılacaktır. Ekolojik krizin sanayi devrimiyle bağlantısı incelenecek,

insanmerkezci kapitalist sistemin hâkim olduğu gezegenin krizde oynadığı rol bilimsel verilerle ve düşünsel irdelemelerle tartışılacaktır.

Son bölümde ise ekolojik krizin çözümüne dair radikal bir alternatif olarak ortaya çıkan ekososyalizm akımının iki önemli düşünürü Michael Löwy ve Joel Kovel'in yayımladıkları manifesto üzerinden şekillendirmeye çalıştıkları ekososyalist toplum inşası, çalışmamızda ekolojik krize bir çözüm önerisi olarak sunulacaktır.

1.1. Ekoloji Kavramının Etimolojisi

Ekoloji kavramı etimolojik olarak Eski Yunancadan gelmektedir. Eski Yunancada “ev” anlamına gelen “*oikos*” ile kelam, yasa, düzen, bilgi, bilim gibi çeşitli karşılıkları olan “*logos*” sözcüğünden türemiştir. ‘*Ecology*’ kelimesi ilk defa doğa felsefecisi Henry David Thoreau’nun 1858 yılında kuzeni George Thatcher’a yazdığı mektupta kullanılmıştır (Kormondy, 1969; 209). Ancak Alman zoolog Ernst Haeckel’in ekoloji terimini tanımlayarak kavrama hayat verdiği konusunda ortak bir kanaat söz konusudur. Ernst Haeckel, ekoloji kelimesini 1866 yılında felsefe ve biyoloji üzerine yazdığı ‘*Genel Morfoloji*’ adlı kitabında kullanmış ve ekolojinin tanımını yapmış, terimin anlamını ise şu şekilde ifade etmiştir: “Ekoloji deyiminden, doğanın ekonomisi ile ilgili olan bilgiler topluluğunu anlıyoruz. Bu bilgiler hayvanların organik ve inorganik çevresi ile olan tüm ilişkilerinin incelenmesini kapsamaktadır. Bu ilişkiler hayvanlar ve bitkiler arasında ister dostça, ister düşmanca olsun; ister dolaylı, isterse doğrudan doğruya bağıntılı bulunsun, bu bilim dalı hepsini kapsamına almaktadır. Kısa bir ifade ile ekoloji, Darwin’in “yaşam için savaş” koşulları olarak ifade ettiği tüm karmaşık ilişkilerin incelenmesi ve araştırılmasıdır” (Çepel, 1983; 352). Haeckel bu tanımlamayı yaparken Darwin’in doğal seçim teorisinden etkilenmiştir. Ekolojinin bu biyolojik tanımı yine Darwin’in ortaya koyduğu teorilerin 1940’larda genetik biliminde tekrardan önem kazanmasıyla, ekolojinin biyolojinin bir alt dalı olarak bilim sıfatını kazanmasının önünü açmıştır.

Ekolojinin sosyal bilimler alanında kullanılmaya başlanması 1920 ve 1940 yılları arasında etkili olan Chicago Okulunun kent ekolojisi kavramsallaştırmasında ortaya çıkar. R. Park, Mc Kenzie ve E. Burgess’in oluşturdukları kavramsal çerçeveler içerisinde kent ekolojisi, insan ekolojisinin gelişmesinde merkezi bir öneme sahiptir. Gerçekte bu iki terim sık sık birbirinin yerini alabilmektedir. Kent ekolojisi, biyoloji biliminden türettiği ilkeleri kentsel nüfusların mekânsal dağılımını açıklamakta kullanılmaktadır. Beşeri

coğrafya üzerinden sosyoloji bilimine giren ekoloji kavramı, her ne kadar kapsamına insanı alsa da anlam olarak biyolojik kökeninden kopamamıştır (Marshall, 1999; 176).

Ekolojinin kavramsal olarak yeni bir anlamsal muhteva kazanması ekolojik sorunların ayyuka çıktığı 20. yüzyılın ikinci yarısının başlarına denk gelir. Var olan ekolojik sorunların insan merkezli olduğunun anlaşılması ekolojiye politik ve toplumsal anlamlar yüklemiş, bu bağlamda “politik ekoloji”, “toplumsal ekoloji”, “derin ekoloji” gibi ekolojist hareketler nezdinde yeni ekoloji tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Ontolojik kökenini söz konusu ekolojist hareketlerden alan yeni ekoloji kavramı, insanın doğayla ilişkisinin yeniden biçimlendirilmesi ve insanla doğa arasındaki metabolik ilişkinin doğaya uygun biçimde düzenlenmesi anlamını taşır.

“Politik ekoloji” terimi ilk kez Frank Thone tarafından 1935’de yayımlanan “*Nature Rambling: We Fight for Grass*” başlıklı makalede kullanılır. Ancak uzunca bir süre unutulmuş bu terim kültürel ekolojinin kurucusu olarak kabul edilen Steward’ın öğrencilerinden biri olan Eric Wolf (1972) tarafından bugünkü anlamına yakın bir anlamda kullanılmıştır (Arı, 2017). Politik ekolojinin farklı tanımlamaları yapılsa da Watts’ın “*Political Ecology*” isimli kitabında verdiği tanım en açık ve kapsamlı olanıdır: “Politik Ekoloji, toplum ile doğa arasındaki karmaşık ilişkileri, kaynaklara erişim ile kontrol haklarını ve bunların çevre sağlığı ve sürdürülebilir yaşam alanlarına etkilerini dikkatli analiz ederek anlamaya çalışır” (Eren, 2011).

Toplumsal ekoloji hareketine adını veren “toplumsal ekoloji” kavramı ilk kez ekolojist Murray Bookchin tarafından 1964 yılında yazdığı “Ekoloji ve Devrimci Düşünce” başlıklı makalesinde kullanılmıştır. Akabinde Bookchin tarafından birçok makale ve kitapla teorik çerçevesi belirlenen “toplumsal ekoloji” pratik alanda da kimi ekolojist hareketlere ilham kaynağı ve rehber olmuştur. Yaşadığımız ekolojik krizin kaynağı olarak hiyerarşinin ve tahakkümün hüküm sürdüğü insan toplumunu adres gösteren toplumsal ekoloji, insanlar arasında tahakküm kurma mücadeleleri sonucunda oluşan hiyerarşik yapının ve insanın hakim olma arzularının çok sınıflı yapıyı ardından, ataerkilliği ve en nihayetinde insanmerkezci bir doğa anlayışını beraberinde getirdiğini savlar. Toplumsal ekoloji sözü geçen tüm tahakküm biçimlerini içermesi dolayısı ile doğanın, içine düşmek üzere olduğu felaketten kurtulması için modern kapitalist sistemin ortadan kaldırılıp yerine ekolojik bir toplum kurulması gerektiğini iddia eder.

Derin ekolojiye bu ismi veren, Norveçli düşünür Arne Naess’dir. Naess, 1972 yılında Bükreş’te yapılan “Üçüncü Dünyanın Geleceği” isimli konferansta, “derin (deep)

ekoloji” ve “sığ (*shallow*) ekoloji” olarak adlandırdığı iki düşünce/yaklaşım arasında ayırım yaparak 1973 yılında yayınlanan; "*The Shallow and the Deep, Long-Range Ecology Movements: A Summary*" başlıklı makalesinde derin ve sığ ekolojiler arasındaki farkları belirtmiştir (Sessions, 1995). Derin ekoloji, insanın doğadan ayrı ve üstün tutulduğu insanmerkezci düşünceye temelden karşı çıkarak insan ve doğanın bütünsel bir ilişki içinde olduğunu savunur. Derin ekolojiye göre doğada var olan canlı ve cansız organizmaların hiyerarşik bir düzeni yoktur, her canlının yaşama hakkı vardır ve bir canlının hayatı diğer canlıdan üstün olamaz. Dolayısı ile insan doğada bir karıncadan veya titreyen bir yapraktan daha değerli değildir. Bu yüzden derin ekoloji, insanmerkezçiliğin karşısına ekomerkezcilik veya biyomerkezcilik kavramlarını koyar. Ekomerkezcilik, doğanın korunmasının yalnızca insanın faydasına olmadığı ve doğanın kendi başına da bir değer taşıdığı anlamına gelir.

1.2. Çevre Kavramının Etimolojisi

Günlük dilde sıklıkla kullandığımız çevre sözcüğü, etimolojik kökeni itibariyle de Türkçe bir sözcüktür. Çevirmek fiilinden türetilen çevre kelimesi sözlük anlamı olarak çeşitliliğe sahip olup bir yerin ya da bir şeyin sınırını belirleyen çizgi, etraf, yer, muhit, ortam gibi anlamlar barındırır. Ekolojik sorunların küresel anlamda kendini hissettirmesi ve akabinde ekolojik hareketlerin yükselmesiyle birlikte genel olarak ekoloji kavramının yerine, Türkçede çevre kavramı 1960'lı yıllardan sonra kullanılmaya başlanmıştır. Çevre kelimesinin ekolojinin yerine kullanılışı İngilizcedeki environment sözcüğünün çevirisi olarak karşımıza çıktığından environment sözcüğünün etimolojisine değinmek yerinde olacaktır (Nişanyan, 2020).

Environment'ın “çevre” anlamında kullanılmasının tarihi 19. yüzyılın başlarına kadar gider. *Environment*, *Environs*'da olduğu gibi eski Fransızca kök sözcük *viron*'dan - döngü, devre - gelen Fransızca yakın kök *environner*- çevirmek, çevrelemek anlamlarına gelir. *Environmentalist* [çevreci] ve ilişkili sözcükler, 1950'lerden itibaren *conservation* [çevreyi koruma] ve kirliliğe karşı önlemlere ilişkin kaygıyı ifade etmek üzere yaygınlaşmıştır. *Ecology* ve ilişkili sözcükler 1960'ların sonundan itibaren bu konumlarını devam ettirip genişleterek environment gruplaşmasının büyük ölçüde yerini aldılar (Williams, 2005; 133). Ülkemizde ise ekoloji kavramı yerine, çevre veya çevrebilim

kavramları kullanılmıştır. Felemenkçe hariç diğer tüm batı dillerinde ise “ekoloji” ve “çevre” farklı anlamlarda kullanılmaktadır.

Marshall’ın sosyoloji sözlüğünde çevre için şunlar söylenmektedir: “Sözlük anlamıyla bir şeyi kuşatan ya da saran demek olan çevre (*environment*) terimi akademik söylemde çeşitli biçimlerde kullanılır. Çevre başka kullanımlarında bireyin ya da canlı bir organizmanın içinde bulunduğu sınırsız toplumsal bağlamı gösterir. Doğal çevre, insan eylemlerinin içinde gerçekleştiği ve bizzat insan eylemleriyle değişikliğe uğratılan bir alan olarak sosyoloji için taşıdığı tüm potansiyel önemine rağmen, nadiren sosyal terimlerde kuramsallaştırılmış; son zamanlara kadar yapılan referanslar dışında fazla ağırlık verilmemiştir. Önemli bir nokta; çevrenin salt doğadan ibaret olmadığı ve insanın müdahalesini de kapsadığı düşüncesi kabul gördüğü halde, çevreye yönelik günümüzdeki toplumsal ve siyasal ilginin fiziksel dünyada (şehirler, evler, kırlar ile hava ve su gibi doğal kaynaklar) yoğunlaşmasıdır. Bu yorumda çevre terimi, cemaat, toplum ve toplumsal grup gibi, fiziksel ve maddi koşullardan ziyade toplumsal ilişkileri öne çıkaran kavramlarla karşı karşıya konmaktadır. Fakat bir çevre sosyolojisinin potansiyelini açığa çıkaran etken, kesinlikle maddi dünyanın özgüllükleri ve etkisi ile maddi dünyanın toplumsal düzeyde kurulması üzerinde duran çalışmalardır” (Marshall, 1999; 116).

Çevre, kelime anlamı itibariyle de bir şeyi çevreleyen anlamında kullanılmaktadır ve bu açıdan bakıldığında doğal olarak merkezinde başka bir şeyin olması gerekmektedir. Çevre tanımlamalarına bakıldığında ise söz konusu merkez insandır. Ekoloji kavramı bütüncül bir bakış açısı sergilerken, çevrenin durduğu yer insanın etrafıdır ve doğayla bir sınır belirlenerek yapılan tanımlamalar insanı doğadan üstün kılma anlayışının basamaklarını oluşturmaktadır. Örneğin “Kır” dağın zirvesi, dağ rengi anlamlarına gelmekle birlikte zamanla tarım yapılmayan, şehir ve kasaba dışındaki işlenmemiş geniş, boş arazi anlamlarını da kazanmıştır. “Dağ” kelimesi yine, yükselti ifade etmekle beraber ıssız, تنها ve gizemli yer anlamlarında kullanılır. Görüldüğü üzere insan, merkeze kendini alıp “çevre”siyle arasına çitler örmekle kalmamış, doğayı da kendi yararı veya zararı açısından tanımlayarak doğaya yabancılaşmıştır.

Günümüzde sıklıkla kullanılan çevre kirliliği, doğanın kirlenmesi/kirletilmesi gibi kavramlarda kullanılan “kirlilik” sözcüğü ilk anlamını korusa da modernitenin insan merkezli anlayışının neticesinde yeni bir anlam kazanmış ve sistematik olarak doğaya karşı verilecek mücadelenin habercisi olmuştur. “Kirlilik Latince “*polluere*” yani bozmak/lekelemek/kötüye kullanmak fiillerinden gelir ve İngilizcedeki ilk kullanımı

kökenindeki dini/ahlaki boyutu yansıtır: On yedinci yüzyıla dek kirlilik, bireyin ahlaki bozulmasını ya da bu tür bir bozulmayı tetikleyen eylemleri ifade ediyordu. *Oxford English Dictionary*'nin “kirlilik”in ilk modern kullanımına dair verdiği örnek, Francis Bacon’ın ve modern bilimsel metodolojinin temel eserlerinden sayılan *The Advancement of Learning* (1605) metnindendir: “Güneş, kirliliklerin arasından geçer ve eskisi kadar saf ve temiz kalır.” Burada söz konusu olan ahlaki değil maddesel bir fenomendir, ki bu da kelimenin anlamında ciddi bir kaymaya, yeni bir görme ve düşünme biçiminin doğuşuna işaret eder (Garrard, 2016; 22).

1.3. Doğa Kavramının Analizi

Ekoloji dendiğinde akla ilk gelen sözcük genel itibarıyla “doğa” sözcüğüdür. Doğa dilbilimsel açıdan analizi en zor sözcüklerden biridir. Farklı dillerde ve kültürlerde çeşitli anlamlar barındıran doğa kavramının, insanlık tarihi boyunca sürekli olarak anlam değişim-dönüşümlerine uğraması bu zorluğun temel sebeplerindendir. Örneğin; “*Phûsis*” kavramı Grekçe “bir kişinin veya bir şeyin doğuştan ve asli niteliği, özelliği veya yapısı” olarak tanımlanırken, Latince “*Natura*”; doğum, nitelik, doğa, eğilim, evren, nesnelerin yapısı gibi anlamlara gelir. Günümüzde doğa sözcüğü her iki tanımı içerdiği gibi başka anlamlar da yüklenmiştir (Nişanyan, 2020).

Doğa kavramı Türkçeye kazandırılmadan evvel, Arapçadan alınan “*tabiat*” kelimesi doğanın barındırdığı anlamlar için kullanılmaktaydı. Günümüzde doğa ve tabiat eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Tabiat da etimolojik olarak yaratılış ve karakter anlamına gelen “*tabia*” kökünden türetilmiştir. Örneğin; “*tabii*” doğal, “*bittabi*” doğal olarak anlamında kullanılır.

Türkçede kullanılan doğa kelimesi Latince *nasci*, *nat*- "doğmak" fiilinden türetilen Fransızca “*nature*” kelimesinin karşılığı olarak dile yerleşmiştir. Nişanyan kelimenin ilk defa 1935 yılında Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu’nda kullanıldığını söyler. 1945 baskılı Türk Dil Kurumu’nun çıkardığı Türkçe sözlükte ise Doğa: Mizaç, Huy ve Doğa: Tabiat, Kendiliğinden var olan şeylerin bütünü ve bu bütünü düzenleyen kanunların topu olarak tanımlanır.

İnsanlar uzun çağlar boyunca doğanın döngüsüne doğurganlık atfetmiş ve kendilerini bu doğuran varlığın parçaları olarak görmüşlerdir. Doğa birçok dilde, doğanın parçaları olarak canlı ve cansız varlıkların da kendi içkin doğaları anlamında da kullanılır.

Örneğin; eşyanın doğası, insanın doğası, hayvanın doğası gibi. Doğaya atfedilen anlam, coğrafi koşullar, üretim ilişkileri, yaşam tarzları, dini inançlar, ritüeller, gibi farklı koşullara göre değişiklik gösterir. Her ne kadar günümüz küresel modern toplumunda her şeye olduğu gibi doğaya bakış da modern görüşün şekillendirdiği tek tip düşüncenin hâkimiyetinde olsa da özellikle ilkel ve feodal toplumlarda yüklenen anlam olarak çeşitlilik ve zenginlik söz konusudur.

Doğa kavramının kullanımlarının eksiksiz bir tarihi insan düşüncesinin önemli bir kısmının tarihi olurdu. Fakat kritik kullanımlar ve değişimlerin bir bölümüne işaret etmek olanaklı. İlk olarak, tekil doğanın çok erken bir tarihte ve şaşırtıcı ölçüde sürekli kişileştirmesi var (Williams, 2005; 265). Mitolojik dönemlerde doğa insanlar için büyük bir soru işareti anlamına geliyordu. Sürekli bir devinim halinde olan, değişen doğa bu değişimi anlamakta zorlanan insanlık için gizemli ve mistik bir varlıktı. Gök gürültüsü, şimşekler, depremler, yağın yağmurlar, sel felaketleri, güneşin doğması ve batması, denizlerdeki fırtınalar, mevsimlerin değişimi tüm bu doğa olayları insanların anlamlandıramadığı, sebeplerini bulamadığı doğa olaylarıydı. Zamanla insanlar cevabını bulamadıkları bu sorular karşısında her doğa olayının insanüstü güçlere sahip insanüstü varlıklar tarafından yapıldığına inanarak doğayı bir bütün olarak olmasa da tanrılaştırmışlardır. Yerleşik hayata geçilmesi sonucu doğanın gizemi bir tehdit olarak görülmüş ve insanlar artık kendilerini güvende hissedecekleri evler inşa etmeye başlamışlardır. Yaşam formlarının değişimi, tarım toplumu, artan nüfus, ticaretin başlaması, insan yerleşkelerinin büyüyerek şehirler oluşturmasını doğurmuş. İnsanlar tarafından kurulmaya başlanan şehirler ise yine doğaya karşı savunma amaçlı surlarla örülmüştür.

Modern hayatın bir sonucu olarak, Doğa artık kent-kır ikileminde sadece kırı temsil eder oldu. Kentin dışında kalan tüm alanlar; kır, dağ, köy, orman, vadi ve yaylalar gibi alanlar; doğal hayatın ve doğanın bir parçası sayılırken kent, cam fanus içine alınmışçasına doğadan bağımsız, doğa ile arasına sınırlar örülmüş bir mekân anlayışının temsili haline geldi. Doğayı sevme şekli bile fayda-verimlilik analizine dönüşen insanlık, doğayı rant alanı, kentin karmaşasından bunaldığında huzur bulacağını düşündüğü bir sığınak, hizmetinde durmadan çalışması beklenen kürek mahkumu yahut yaban hayatı olarak görmeye başlamıştır.

Yaban hayatının doğa ile özdeşleştirilmesi elbette ki beyhude değildir. Yaban kelimesi köken itibarıyla Farsça bir sözcüktür ve faydasız, verimsiz, boş anlamlarına gelen

“yab” kökünden türetilmiştir. Verimsiz ve çorak yer, çöl, bozkır anlamlarına gelir. “İngilizcedeki *wilderness* (yaban hayatı) kelimesi Anglo-Sakson dillerindeki “*wilddeoren*” kelimesinden türemiştir; toprağın işlenmediği alanlarda yaşayan hayvanları, yani “*deoren*”leri işaret eder. “*Deoren*”lerin topraklarını tanımlamak için “*wild*” (yaban) kelimesi o kadar kullanışlıdır ki, aradan geçen sürede ormanların azalması ve yaban toprakların sömürgeleştirilmesiyle bile, kelimenin ne ilk anlamı ne de yazılışı, neredeyse bin beş yüzyıldır değişmemiştir” (Garrard, 2016; 95).

1.4. Ekolojizm ve Çevrecilik

Yaşadığımız gezegeni tehdit eden problemlerin teşhisini ve tanımlamasını yapma çalışmaları kavramsal olarak farklılıklar doğurduğu gibi, bu sorunlara yaklaşım da farklı hareket ya da örgütlenme biçimleri geliştirmiştir. Çevrecilik ve Ekolojizm bu anlamda, var olan hareketlerin altında sıralandığı iki ayrı başlık olarak karşımıza çıkıyor. Bu iki yaklaşımın tanımları, kapsamaları, yöntemleri, aralarında bir ilişkinin var olup olmadığı, günümüzde tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Bu tartışmalara, çalışmamızın önemli bir kısmında yapmaya çalıştığımız kavramsal analizlere de dayanarak katkı sunmaya çalışacağız.

Öncelikle çevrecilik ve ekolojizmin tanımını yapmak, tartışmaya giriş açısından yerinde olacaktır. Çevrecilik doğaya bütüncül bir bakış açısıyla bakıp sorunları bu bağlamda değerlendirmek yerine var olan sorunların etkilerini ortadan kaldırmayı hedefler. Çevrecilik, sorunların kaynağına dair bir analiz veya bu kaynağı ortadan kaldıracak bir yöntem sunmaz. Ekolojizm ise sadece gezegenin içinde bulunduğu sorunlu durumla ilgilenmez, bu sorunların müsebbibi olan insanın doğayla, kendisiyle ve diğer insanlarla ilişkilerini yeniden düzenlemek, var olan üretim ilişkilerini ve sosyo-ekonomik kültürel yapıyı değiştirmek gibi kesin ve kalıcı çözümler üzerine odaklanır.

Çevrecilik, Sanayi Devrimi’nin doğayı hızlı bir şekilde değiştirerek tahribatlara yol açtığı ve bu değişimlere karşı yerelin verdiği tepki olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Çevreciliğin ilk etapta “Doğu Korumacılık” adıyla, doğal yaşam alanlarının ve kültürel mirasın korunması gibi amaçlarla Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere gibi hızla sanayileşen ülkelerde ortaya çıkması tesadüfi değildir. İngiltere’de kurulan Alpçilik Kulübü (1857), Açık Alanları Koruma Derneği (1865), Kraliyet Kuşları Koruma Derneği (1865) ve ABD’de kurulan Apalachian Dağcılık Kulübü (1876) Portland Dağcılık Kulübü

(1876), Ulusal Audubon Topluluğu (1885) ve Sierra Kulübü (1892) bu yöndeki tepkiseliliğin örgütlenmeye dönüşmesinin ilk örneklerini oluşturlar (Öz, 1989).

Ekoloji hareketinin miladı ise genel olarak Rachel Carson'un "*Sessiz Bahar*" isimli kitabının 1962 yılında yayımlanması olarak kabul edilir. Carson DDT ve aldrin gibi pestisit kullanımlarının canlı yaşamları üzerindeki olumsuz etkilerini bilimsel kanıtlarla göstermeye çalışır. Kitabın ilk bölümü ütöpik bir başlangıca sahip iken distöpik sonla biten bir masaldır ve masal şu cümleyle biter: "Bu felaket kurbanı dünyada hayatın yeniden doğuşunu susturan ne bir büyü ne de düşman saldırısıydı. İnsanlar bunu kendileri yapmıştı." Carson'un bu son cümlesi eserin neden Ekolojizmin başlangıcı sayıldığının göstergesi niteliğindedir. Sanayileşmenin ve beraberinde getirdiği teknolojik ilerlemenin doğada onulmaz hasarlar bırakması ve canlı yaşamlarını ciddi derecede tehdit etmesi bilimsel ve akademik yazında yer alırken, özellikle 1968 öğrenci hareketlerinin kitleselleşmesi ekolojist hareketlerin politikleşerek sokağa taşmasına ve ekolojizmin bir düşünsel biçim ve yaşam tarzı olarak yeni bir toplumsal harekete dönüşmesini beraberinde getirmiştir. 1972 yılında Roma Kulübü tarafından yayımlanan "Büyümenin Sınırları" adlı rapor, doğa tahribatının ne seviyede olduğunu bilimsel açıdan da gözler önüne sermiştir. Bu rapora göre dünya nüfusunda, sanayide, çevre kirliliğinde, gıda üretiminde ve doğal kaynakların kullanılmasında mevcut büyüme eğilimi sürerse önümüzdeki yüzyıllık dönemde büyümenin sınırlarına ulaşılacak ve dünya yaşanabilir olmaktan çıkacaktır. Bu nedenle büyüme hızını yavaşlatmak, hatta durdurmak gerekmektedir. Nükleer enerji ve savaş karşıtlığının yükselmesi "*Friends of the Earth*" ve "*Greenpeace*" gibi çevreci hareketlerden ayrı, daha ekolojist duran örgütlenmelerin oluşumunu beraberinde getirmiştir. Ayrıca Ekolojizmin içinde farklı yöntemsel ve düşünsel çizgiye sahip ekopolitik akımlar ortaya çıkmıştır.

Görüldüğü üzere lineer tarih düzleminde çevreciliğin şekil değiştirmesi suretiyle yoluna ekoloji olarak devam etmesinden ziyade, ekolojizm farklı çelişki ve dinamikler neticesinde çevrecilikten farklı bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sorunların kesişim kümesi çevrecilik ve ekolojizmin aynı ailenin farklı üyeleri olduğunu göstermez. Söz konusu iki akımın ortaklaştığı sorunlar, yaşayan her canlının, titreyen her yaprağın hissettiği ve varlığından sual olunmaz sorunlar olduğundan çevreciliğin ekolojizmi doğurduğu ve bu iki akımın aynı hattan ayrılan iki kol olduğu iddiaları havada kalmaktadır.

"Ekolojik Etik" kavramıyla çevreciliği düşünsel ve ahlaki yönlerden eleştirerek çevreciliğin etiğini ortaya koymaya çalışan Bookchin'e göre ise: "Çevreci terimiyle ahlaki

bakımdan yansız, ama somut pragmatik amaçlar açısından doğanın daha etkili teknik yönetimini kastediyorsak böylesi bir yaklaşım, pekala "çevreci" olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla çevrecilik, doğa mühendisliğinin bir formu olarak görülebilir. Çevrecinin hedefleri, "ekolojik etik"in birçok ifadesinde örtük olarak bulunan, doğa ile insan arasındaki eşsiz iyi niyetli bir ilişkiyi; özellikle biyosfere saygıyı, onun parametrelerine göre faaliyet yürütmek için bilinçli bir çabayı ve toplumla doğal dünya arasında bir ahenk yaratma girişimini öngören hedefler değildir. Aslında, "doğa" ve "ahenk" gibi sözcüklerin çevreci için bir anlamının olup olmadığı da kuşkuludur. "Doğa" "doğal kaynakların" bir keşfi, "ahenk" de "uyum sağlama"nın şiirsel bir metaforu olarak görülür. Çevrecilik, kamu sağlığına en az zararı vermek ve hammaddelerin gelecek kuşaklar için korunmasına gereken önemi vermek suretiyle, bu kaynakların verimli ve temkinli kullanılması hedefini ileri sürer (Bookchin, 1996; 105).

Bahro'ya göre çevre korumacılık, "Ancak çöken bir kültürün ruhbanından beklenebilecek karakterde bir çözümdür. Çevre korumacılık son kertede, dev sanayi aygıtının kitlesini hem yatırım hem tüketim yönüyle büyümeye devam eden iktisadi silahlanma yarışının ek bir stratejisi, ek bir belirtisidir. Çevre korumacılık, sanayi sistemine son bir kısa vadeli yeşil meşruiyet sağlayabilir. Biz çevreyi mevzii olarak korumaya çalışırken, doğa üzerindeki baskı tüm cephede durmaksızın sürüyor. Daha önceki zararlı etkiyi üçte iki oranında azaltan, çevreyi koruma amacıyla yapılmış yüz motor, eski tip elli motordan daha zararlıdır. Kirliliği/tahribatı yaratan sorumludur ilkesiyle zaman zaman gerçekten başarılı da olarak belirli üretim dallarında sorumluları denetim altına alsak bile, örneğin, ormanların yok olmasına yol açan etkenler öyle karmaşıklık, üst üste gelme ve yığılma etkisi yaratmışlardır ki, salt zararlı maddelerin peşinden giderek, nedenleri ortaya çıkarmak mümkün değildir" (Bahro, 1996; 156).

Bahro çevreciliğin, doğa her an talan edilirken en azından bazı parçalarını kurtarma, doğaya bir an olsun nefes aldırma gibi misyonlar üstlendiğini savunarak çevre korumacılığı yeşile boyama niyetindedir. Çevreciliğin ekolojik sorunları çözmede yetersiz olacağını vurgularken diğer yandan çevreciliği olumlar bir tutum sergiler. Ancak Bahro'nun kendisinin de ifade ettiği gibi çevrecilik doğa tahribatına yol açan mevcut sisteme eklemlenmişken ekolojik mücadeleye katkı sunması bir yana ayak bağı olmaktan öteye gidemez.

Çevreci anlayışın ekolojik sorunları çözmek için önerdiği reçeteler çok yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu reçeteler, yeni uluslararası anlaşmalar yapmaya, insanları nüfus ve

tüketim artışını kısımaya, çevre dostu teknolojiler denilen bir avuç teknolojiyi benimsemeye davet etmekten uzağa gidememektedir. Bu nedenle dünyadaki krizi, bir doğa krizi değil, bir toplum krizi olarak görmek gerekmektedir. Bunun nedeni de tarihsel ve toplumsaldır. Sorunun kökleri üretim ilişkilerinde, teknolojik sorumluluklarda ve egemen toplumsal sistemin ayırıcı özelliği olan ve tarihsel olarak koşullanmış demografik eğilimlerdedir (Foster, 2002; 12).

Çevrecilik, tabiatı gereği merkezinde yer alan olgunun çıkarlarını savunur. Burada merkezden kasıt insandır. Çevreciliğe yönelik yapılan eleştirilerden bazıları da insanmerkezli olmasının yanı sıra söz konusu, insanları kapsayan bir durum olduğunda belirli bir sınıfın ve zümrenin çıkarını savunuyor olmasıdır. Foster'ın sorunun doğa sorunu değil toplumsal bir sorun olduğu vurgusunun altında yatan temel etken çevreciliğin bu misyonudur.

Çevreciliğin bu tanımlarına ve eleştirilerine ek olarak Andre Gorz ise ekolojizmin tanımını şu şekilde yapar: “Ekolojist yaklaşım, daha az ama daha iyi sloganıyla özetlenebilecek bir paradigma değişimi içerir. Ekonomik rasyonalitenin ve meta değişiminin geliştiği alanı daraltmayı ve bunu, ölçülebilir olmayan toplumsal ve kültürel hedeflerin hizmetine, bireylerin özgürce gelişiminin hizmetine vermeyi amaçlar” (Gorz, 1993; 74). Gorz ekolojizmin ekonomik ve toplumsal hedeflerini bu şekilde belirtirken ekolojizmin var olan üretim sisteminin çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltma isteğiyle sınırlı olmadığını ve belli bir teknik, üretim ve tüketim miktarının ilk ortaya çıkış nedenlerine karşı çıktığını ifade ederken ekolojizmin metodolojisini ortaya koymaya çalışır.

2. EKOLOJİK KRİZ

Ekolojik kriz, yıllardır değişik parametrelerle, farklı bilimsel göstergelerle günlük hayatta dahi sıkça karşılaştığımız pratiklerle kendisini fazlaca hissettirmesine rağmen, günümüzde bile varlığı yokluğu konusu tartışmaya açılarak felaketin fotoğrafı bulanıklaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu çabaların mevcudiyeti bugün Birleşmiş Milletlerin yüksek güvenlikli toplantılarına, ziyadesiyle mühim meselelerin konuşulduğu G-8 ve G-20 buluşmalarına, siyasi partilerin programlarına, eğitim müfredatına, sokakta konuşulan konulara, şirketlerin stratejik programlarına değin giren ekolojik krizin, kendisini hayatımızın her alanında hissettirmesinde görünür hale gelmiştir.

Ekolojik krizin popüler fenomenleri haline gelen, yerel gibi görünse de ekolojik krizin küreselliğine vurgu yapan birkaç örnek vermeyi gerekli bulduğumuzdan, ilk öğrenimiz Kutup ayıları ile ilgili olacaktır. İklim krizinin simgesi haline gelen kutup ayılarıyla ilgili Toronto üniversitesinin yaptığı son araştırmaya göre karbon salınım oranlarının yüksek oranda düşürülmesi hedefleri tutturulmazsa sürülerin büyük bir kısmı yüzyılın sonuna kadar yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak. Kutup ayıları Kuzey Kutbunda denizde buz üzerinde avladıkları foklarla beslenirler. Buzların kırılması ayıların yiyecek bulma sıkıntısı çekmesine sebep oluyor ve yiyecek bulmak için uzun mesafeler kat etmeleri gerek. Bu sebepten kutup ayılarının yerleşim yerlerine kadar giderek yiyecek bulmak için çöpleri karıştırdığı görüntüler durumun vahametini gözler önüne seriyor (URL-1, 2020).

İkinci örneğimiz ise, buzul erime videolarını zaman zaman izlediğimiz Grönland ile ilgili olacaktır. Grönland’da buzul erimeleriyle ilgili son 40 yılın verilerini inceleyen bilim insanları 1980 ve 1990 yıllarında yaklaşık 450 milyar ton buzun eridiğini ancak bunun kar yağışıyla telafi edilebildiğini belirtmişlerdi. Ancak elde edilen son veriler 2000 li yıllardan artan iklim düzensizliği ve ısınmanın 500 milyar ton buz kaybına sebep olduğu ve bu kaybın kar yağışlarıyla da telafi edilemeyeceğini söylüyor. Yani bugün küresel ısınma dursa bile buzulların tekrar oluşması söz konusu değil (URL-2, 2020).

Kilimanjaro ise ünlü yazar Ernest Hemingway’a esin kaynağı olması sebebiyle en trajik örneklerden biridir. Ünlü yazarın bizatihi “*Kilimanjaro’nun Karları*” isimli bir kitabı bulunmaktadır. Ancak söz konusu karlar günümüzde erimeye yüz tutmuştur. Afrika’nın en büyük dağı olan ve zirvesindeki buzullarıyla ünlü Kilimanjaro dağında Ohio üniversitesinden bilim insanlarının yaptığı araştırmaya göre buzullar küresel ısınma

sebebiyle son 20 yılda yok olabilir. Dağın doruklarındaki farklı noktalardan alınan örneklerin radyoaktif tarihleme tekniği ile incelenmesi neticesinde son 100 yılda yaşanan erime hızının, son 12 bin yılda yaşananların en büyüğü olduğu ortaya çıktı. 1912 yılında var olan buzulların yüzde 85'i bugün artık yok. Son yıllarda erime hızı daha da arttı. 2000 yılında dağ zirvesinde yer alan karların yüzde 26'sı dokuz yılda yok oldu. Aynı dönem içinde dağın kuzey ve güney bölümlerindeki buz alanları 1,9 ve 5,1 metre incelmiştir. Erime bu hızla devam ederse Kilimanjaro önümüzdeki 20 yıl içinde bütün karlarını kaybedebilir (URL-3, 2020).

Çarpıcı başka bir örnek – her ne kadar inanması güç olsa da – sunmak gerekirse 20. Yüzyılın sonlarında yeni bir kıta keşfedildi. Büyük pasifik okyanusunda çöp atıklarının oluşturduğu devasa bir kıta, yedinci kıta olarak nitelendirilmektedir. Kıta nitelendirmesi biraz abartılı gelebilir fakat keşfedildiği 1997 yılında Türkiye'nin yüzölçümünün iki katı büyüklüğünde olan kıtanın 2016 yılında ise Türkiye'nin beş katı büyüklüğüne eriştiği söylenmektedir. Kıtanın vatandaşları ise çok renkli ve kıtada tüm plastik ürünler mevcut olmakla birlikte, çoğunluk ise tabii olarak pet şişe ve naylon poşette (URL-4, 2020).

Ancak ekolojik krizin pek çok değişkeni mevcut olduğundan okyanus ısıtması, deniz seviyesinin yükselmesi, fırtınalar, şiddetli yağmurlar, biyoçeşitliliğin yok olması, küresel sıcaklık artışı, kuraklık, tatlı su krizi gibi fenomenlerle ilgili istatistikî ve bilimsel veriler vermek yerinde olacaktır: Dünya Meteoroloji Örgütü'nün 2020 yılında yayınladığı küresel iklim değişikliği hakkındaki taslak raporda açıklanan on iki temel başlıktan bazıları şu şekildedir: Okyanus alanının% 80'inden fazlası, bugüne kadar 2020'de en az bir deniz sıcak hava dalgası yaşadı. Okyanusun çoğu, 'güçlü' (% 43) ve 'orta' (% 28) olarak sınıflandırılan deniz ısı dalgaları yaşadı. 2019, en yüksek okyanus ısı oranının kaydedildiği yıl oldu ve son on yılda ısınma oranı, uzun vadeli ortalama oranından daha yüksekti. Bu da sera gazlarının neden olduğu radyatif dengesizlikten ısı alımının devam ettiğini gösteriyor. 2020'de Afrika ve Asya'nın büyük bölgelerinde şiddetli yağmur ve yoğun sel meydana geldi. Şiddetli yağmur ve seller Sahel'in büyük bölümünü, Afrika'nın Büyük Boynuzu, Hindistan alt kıtası ve komşu bölgeleri, Çin, Kore ve Japonya ile Güneydoğu Asya'nın bazı kısımlarını etkiledi. Şiddetli kuraklık 2020'de Güney Amerika'nın birçok bölgesini etkiledi; en kötü etkilenen bölgeler ise kuzey Arjantin, Paraguay ve Brezilya'nın batı sınır bölgeleriydi. Arjantin, Uruguay ve Paraguay'da ek kayıplar ile Brezilya'da tahmini tarımsal kayıplar 3 milyar ABD dolarına yaklaştı. İklim ve hava olayları, önemli nüfus hareketlerini

tetiklemiş ve Pasifik bölgesi ve Orta Amerika dâhil olmak üzere hareket halindeki savunmasız insanları ciddi şekilde etkilemiştir” (URL-5, 2020).

Dünya Doğayı Koruma Vakfının (WWF) 2020 yılında yayımlanan yaşayan gezegen raporu, yaklaşık olarak 21.000 canlı türünün izlenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Raporun odaklandığı temel konu ise biyoçeşitlilik. Bilindiği üzere canlı popülasyonu biyoçeşitliliğin en önemli göstergeleri arasındadır. Raporun baz aldığı 1970-2016 yılları arasında balık, kuş, sürüngen, memeli ve çift yaşamlı türlerin nüfuslarında gözlemlenen azalma oranı yaklaşık olarak %68 civarında olduğu belirtilmektedir. Bu azalmanın sebepleri arasında şüphesiz doğal yaşam alanlarının ve ormanların tarım alanlarına dönüştürülmesi, denizlerdeki aşırı kirlenme, okyanus su sıcaklığının artması, bilinçsiz avlanma ve iklim düzensizliği gibi sorunlar mevcut (URL-6, 2020).

En temel insani ihtiyaçlardan biri olan tatlı su kullanımında yaşanan küresel kriz hâlihazırda insan doğrudan etkileyecek boyutlara ulaşmıştır. *Blue Covenant* (Mavi Mutabakat) adlı eserinde Maude Barlow’un ifade ettiği gibi: “Dünya; kirlilik, iklim değişikliği ve dalgalı nüfus artışı nedeniyle öylesi büyük bir su kriziyle yüz yüze ki iki milyara yakın insan artık gezegenin kullanılabilir suya sınırlı erişimi olan bölgelerinde yaşıyor. Dahası, yöntemlerimizi değiştirmedığımız sürece, 2025 yılına varıldığında dünya nüfusunun üçte ikisi su kıtlığıyla karşı karşıya kalacak” (Barlow, 2007; 3). Örneğin; Çin’in ve Hindistan’ın kuzey bölgeleri ile Ogala akifleri üzerinde bulunan ABD Büyük Ovaları’nın bir bölümü gibi bazı bölgelerde su, yeniden dolma hızından daha hızlı bir biçimde kullanıma pompalanıyor ve suyun daha da derinlerden çekilmesi buradaki kaynakların sonunu geciktirmekten başka bir işe yaramıyor. Hindistan’ın tarım rezervlerinin yarısının yetiştigi Punjab bölgesinde ise su, yağmurların yeniyebildiğinden yüzde 45 oranında daha hızlı bir şekilde topraktan çekiliyor (Mazumdar, 2011; 26). Gerek tarım alanlarında kullanılma biçimi, gerek içme suyu elde etme amacıyla elde edilme yöntemleri olsun tatlı su kaynaklarının bilinçsizce tüketimi gelmekte olan krizin habercisi durumundadır.

İklim değişikliği gezegenin kuzeyinde permafrost erimelerine neden olurken yeni bir takım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bilim insanlarının bir zamanlar tahmin ettiği gibi, kutup buzları yavaş yavaş çözülüyor. Duvanny Yar’dakiler gibi topraklar yumuşayıp çökerken, eski yaşamın kalıntılarını ve bin yıldır donmuş toprakta kilitli kalmış karbon yığınlarını açığa çıkarıyorlar. Atmosfere metan veya karbondioksit olarak giren karbon; insanlar fosil yakıt emisyonlarımızı azaltmak için mücadele ederken bile iklim

değişikliğini hızlandırma emareleri göstermektedir. Şimdi yeni keşifler, gezegen ısındıkça karbonun daha hızlı yayılacağını gösteriyor. Araştırmacılar, Kuzey Kutbu'ndaki ısınmanın beklenmedik hızından ve eriyen suyun kutup manzaraları boyunca hareket etmesinden ötürü, dünyanın ortalama sıcaklığındaki her bir santigrat derece artışa karşılık, permafrostun, dört ila altı yıllık kömür, petrol ve doğal gaz emisyonları kadar bir artışa sebep olacağını iddia etmektedirler. Birkaç on yıl içinde, fosil yakıt kullanımını sınırlamazsak, permafrost, dünyanın en büyük sera gazı yayıcısı olan Çin'in, bugün olduğu kadar büyük bir sera gazı kaynağına dönüşebilir (URL-7, 2020).

Birleşmiş Milletler bünyesinde bulunan Dünya Meteoroloji Örgütü ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı tarafından 1988 yılında kurulan Hükümetler arası İklim Değişikliği Panelinin (IPCC) yüzlerce farklı alan ve ülkeden bilim insanının katkı sunduğu, 2013 yılında yayımlanan 5. Raporu içinde bulunduğumuz durumun aciliyetini gözler önüne seriyor. Rapora göre gezegenin sıcaklığındaki artış kesinlikle normal değil ve artarak devam ediyor. Karakaş, raporu değerlendirdiği “İklim Değişikliği: Harekete Geçmenin Aciliyeti” başlıklı yazısında iklim değişikliği olgusunun bilimselliği ve yanı sıra yakın dönem Filipinlerdeki tayfun felaketi örneğiyle İklim krizi fenomeninin aciliyetini vurguladıktan sonra IPCC tarafından hazırlanan raporların hayatiliğine dikkat çekiyor. Karakaş'ın açıklamaları şu şekilde: “Şüphesiz ki, bu çalışma grubunun hükümetlerarası bir sığata sahip olması ve Birleşmiş Milletler himayesinde çalışma yürütmesi, bilimsel çalışma ve raporlarının itibarına dair belirleyici bir öge niteliğinde. Ancak, IPCC'yi Birleşmiş Milletlerin “fantazist iklimbilim politbürosu” olarak görüp, “konsensüsün görünümü ile ahlaki bir dünya görüşünün birlikteliğinin ürünü olan resmi bir bilime” taşeronluk etmekle suçlayan şüpheli yaklaşımlar da yok değil. Gene de, bu türden yaklaşımların kredibilitesinin günden güne, bir yandan yaşanmakta olan güncel ampirik örnekler, diğer yandan da güvenilir kurumlarca yürütölen bilimsel araştırmalar ile azaltılmış olduğu da bir gerçek. Netice itibariyle, IPCC'nin son raporu, milletlerarası kurumların, hükümetlerin ve dünya kamuoyunun iklim değişikliği kaynaklı riskler konusunda önümüzdeki dönemde atması gereken somut adımlar açısından son derece belirleyici bir role sahip (URL-8, 2020). Karakaş'ın vurguladığı diğer husus ise Ekolojik krizi inkar eden şüphelilere dairdir.

Kovel, ekolojik krize ve söz konusu krizi görmezden gelenlere dair şu değerlendirmeyi yapıyor. “Dolayısıyla ekolojik kriz, küresel ısınma, canlı türlerin yok oluşu, kaynakların azalması veya biyosfere salınan yeni kimyasalların (örneğin, organoklorlu bileşimler) neden olduğu yaygın zehirlenmeler gibi ekosistemdeki verili

hasarlardan herhangi biriyle ilgili değildir. Bu tür şeylerin tümünün bir arada meydana gelmesidir; yani, hepsinin tarihin belli bir anında ortaya çıkması ve bu ana ait olmasıdır. Voltaire'in Dr. Pangloss karakteri rolünü oynayan ve krizin ekosisteme ait şu veya bu veçhesinin nahoş içerimlerini reddederek dünyalıklarını düzen sayısız uzman mevcut. Ama bu uzmanların veya Pangloss'ların hiçbiri krizin neden ortaya çıktığına dair herhangi bir açıklama getiremiyor" (Kovel, 2005; 41).

Kovel bununla da yetinmeyerek bahsini ettiği iklim şüphecilerine bilim ve akademi dünyasından örnekler veriyor. 1991'de küresel ısınmayla ilgili yaptığı araştırmada Wilfred Beckermann "soruna hangi veçhesinden bakılırsa bakılsın karşımıza koca bir belirsizlikler yığını" çıktığını belirttikten sonra eldeki kanıtlarının küresel iklim değişikliğinin neden olduğu hasarın "birçok kişinin sandığı kadar büyük olmadığını ve felaketin, çoğu çevre hareketinin, çevrecilik modasından nasiplenmeye çalışan siyasetçilerin veya korku hikâyelerine bayılan bazı medya kuruluşlarının etrafa yaydığı yıkım senaryolarında belirtildiği kadar büyük olmadığını" sağlam bir biçimde ortaya koyduğu sonucuna varır. Ona göre yapılacak en doğru şey, çözüm yollarını engelleyen "mevcut piyasa kusurlarını" ortadan kaldırmaktır; "hükümetlerin de ekolojiyle ilgili korku hikâyelerinin ellerini kollarını bağlamasına izin vermemeleri gerekir". Beckermann'ın uygulamaya yönelik önerileri arasında deniz seviyesinin yükselmesi durumunda sular altında kalması beklenen ülkelerden biri olan Bangladeş'te halkın Hollandalılar gibi setler inşa etmesi, bu da başarılı olmazsa göç etmesi gibi öneriler de yer alır (Kovel, 2005; 42).

Şüphesiz Kovel'in ifade ettiği üzere ayrı ayrı ekosistemlerin tahribata uğraması ve aynı dönemde ortaya çıkması dünyamızın başına gelen münferit bir talihsizlik değildir. İklim şüphecilerinin iddiası bu yönde olsa da artık aşikâr olan gerçek şudur ki felaket senaryoları, gerçekleşmesi pek mümkün, kapımızda bekleyen hadiselerdir.

Zizek ise iktidarların ellerinde bulunan aygıtlarla var olan felaket ve bunalım durumlarını toplumun gözünde normalleştirmeye çalıştığını ve başarılı olduklarını ifade eder. Bireyler herhangi olağanüstü bir durumla karşılaştıklarında at gözlüğü veya deve kuşu metaforlarıyla açıklayabileceğimiz davranışlarla krizleri normal görmeye başlarlar. Olağanüstü veya olağandışı olan olağanlaşmaya başlar. Zizek ise bu durumu şu örnekle açıklar: "2008 Temmuz ayında, CNN'de bir röportaj, "The Greening of Greenland" (Grönland Yeşile Bürünüyor), buzulların erimesiyle ortaya çıkan olanakları övüyordu. Büyük düşeş! Grönland'da oturanlar artık bostanlarıyla uğraşacaklar! Bu röportaj çok patavatsızdı çünkü küresel bir felaketin marjinal yararlarını alkışlıyordu ama özellikle

küresel ısınmanın sonucu olan Grönland'ın yeşilliğini ekolojik bilinçlenmeye ortak ediyordu (URL-9, 2020).

Zizek'in örnekleri çarpıcı olmakla beraber siyaset, akademi, medya ve bilim dünyası bu türden örneklerle doludur. Ekolojik krizin mevcudiyetinin ve yıkıcılığının tartışmaya açılması ve tartışılması bir yana söz konusu krizin neden ortaya çıktığı, hangi dönemde hissedilmeye başlandığı ve asıl sorumlunun ya da sorumluların neler/kimler oldukları temelde tartışılması gereken esas başlıklardır. Ne yapmamız ve yapmamamız konusuna farklı bir açıdan yaklaşan Speth ise durumu şöyle özetler: “İnsan toplumlarının, gezegenin iklimini ve biyotasını (belirli bir bölgede ya da çevrede bulunan bitki ve hayvan yaşamının bütünü) yok etmek ve gelecek nesillere yıkılmış bir dünya bırakmak için tek yapmaları gereken şey, insan popülasyonunda veya büyümesinde hiçbir şey yapmadan bugün yapılanları tam olarak yapmaktır” (Speth, 2010; 33).

2.1. Ekolojik Krizi İfade Eden Kavramlar

Çalışmamızda neden kriz kavramını kullandığımızı açıklamaya başlamadan önce kavramın analizin yapmak yerinde olacaktır. Kriz kelimesinin etimolojik kökenine baktığımızda Fransızca buhran anlamına gelen “*crise*” sözcüğünden dilimize geçmiştir. Fransızca sözcük ise Eski Yunancada ayırmak, yargılamak anlamına gelen “*krinein*” fiilinden alıntıdır. Dilimizde tıp biliminden iktisat bilimine kadar geniş bir yelpazede kullanılmakta olan kriz sözcüğü, farklı alanlarda kullanılsa da anlamsal olarak paralellik gösterir. Örneğin gerek sağlık alanında gerek mali alanlarda birdenbire, herhangi bir işaret göstermeden meydana gelen olumsuz durumları belirtmek için kullanılır; kalp krizi, iktisadi kriz gibi... Her ne kadar böyle tanımlansa da, kalp krizi veya ekonomik krizlerin birden ortaya çıkmasından ziyade, emareler göstererek meydana gelmesi gibi içinde bulunduğumuz ekolojik kriz de sesini yükselterek geldi. Bu sebepten kriz sözcüğü tartışmaya açık olsa da, kavramın kökeninde bulunan ayırmak ve yargılamak anlamlarına atıfta bulunarak çalışmamızın atmosferine daha uygun düşeceğinden ve de ekolojik kriz kavramı genel anlamda kabul gördüğünden bu kavramı kullanacağız.

Ekolojik krizin etkileri ayrı bir tartışma konusu yaratırken krizin müsebbipleri ve kaynakları açısından bakıldığında yaratılan kavramların da analiz edilip sorgulanması gerekir. Bilim dünyasında bu tartışmalar sürerken İngiltere merkezli The Guardian gazetesi ekolojik krizin etkilerini ifade etmek için kullanılagelen birçok kavramı artık kendi

tarzında kullanacağını yayınladığı bir makale ile deklare etmiştir. The Guardian "iklim değişikliği" yerine "iklim acil durumu, kriz veya çöküş" kavramları ve "küresel ısınma" yerine "küresel ısıtma" kavramını kullanacak, ancak diğer ifadeler yasaklanmayacaktır. Gazete ayrıca "iklim şüphecisi" ni kullanmayı bırakacak ve bunun yerine "iklim bilimi inkârcısını" tercih edecektir. "Biyçeşitlilik" yerine "yaban hayatı" kullanılacak ve "balık stokları" da "balık popülasyonu" olarak değişecektir. Yazı işleri müdürü Katharine Viner, değişikliği açıkladığı “Friday Guardian” başlıklı makalesinde, "Bilimsel olarak kesin olmamızın yanı sıra bu çok önemli konu hakkında okuyucularla net bir şekilde iletişim kurmak istiyoruz" açıklamasında bulunmuştur. "Örneğin, bilim insanlarının bahsettiği şey insanlık için bir felaket olduğunda, 'iklim değişikliği' ifadesi oldukça pasif ve yumuşak kalıyor." "BM'den Met Office'e kadar iklim bilimcileri ve organizasyonları, artan bir şekilde terminolojilerini değiştiriyor ve içinde bulunduğumuz durumu açıklamak için daha güçlü bir dil kullanıyor" diye eklemiştir. Makale, Almanya Başbakanı Angela Merkel'e, AB'ye ve Papaya danışmanlık yapan iklim bilimci Hans Joachim Schellnhuber gibi Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri António Guterres'in de “iklim krizi” ifadesini kullandığına dikkat çekmektedir. The Guardian'ın bu çıkışı ekolojik krizin doğal, insan dışı bir süreç olduğunun, kavramlarla da vurgulanmasının önüne geçmesi açısından önem teşkil etmektedir. Örneğin sıkça kullanılan küresel ısınma kavramı, yerkürenin kendi iç dinamikleri sonucunda ısısının giderek arttığı anlamını ifade etmektedir. Oysa yerkürenin insan müdahalesiyle olağandışı bir şekilde ısıtıldığı, günümüz iklim bilimcileri tarafından iddia edilmektedir (URL-10, 2020).

2.1.1. Antroposen

Ekolojik krizi ifade etmede tartışılan kavramlardan bir diğeri de “antroposen” kavramıdır. Etimolojik olarak eski Yunancada insan anlamına gelen *anthropos* ile “yeni” ya da “yakın” anlamına gelen “*cene*” kelimelerinin birleşmesinden ortaya çıkan kavram jeofizik biliminin kullandığı bir terim olmasına karşın, Nobel ödüllü kimyager Paul Crutzen tarafından bir makalede kullanıldıktan sonra birçok disiplinin tarafından ilgi alanı olmaya başlamıştır. Jeoloji dünyasında genel olarak kabul gören tanımlamaya göre yerküre son buzul döneminden sonra yaklaşık olarak 12.000 yıldır “Holosen” çağını yaşıyor (Stromberg, 2013). Ancak kimi bilim insanlarına göre bu kabul artık değişmeli çünkü

gezegenin içinde bulunduğu durum insan eliyle yaratıldı ve bu sebepten mütevellit artık “antroposen” çağındayız.

Dünyanın antroposen çağında olduğunu kabul edenler arasında da süregelen tartışma bu çağın miladı yani ne zaman başladığıdır. İleri sürülen tezleri üç temel başlık altında toplayabiliriz: birincisi antroposen çağının ilk insanla başladığı yönündedir. Bu görüşe göre insan var olduğu günden gezegene müdahale etmeye başladı. İkinci görüşe göre ise antroposen çağını başlatmamız gereken tarih tarıma geçiş dönemidir. Üçüncü ve aslında en yaygın olan görüş ise sanayi devrimiyle beraber başlatılması yönündedir.

Ünlü antropolog Philippe Descola, tüm bu yaklaşımların ötesinde kendisini farklı bir yerde konumlandırarak Açık Radyoya verdiği bir röportajda antroposen kavramıyla ilgili sorulan soruya şu cevabı veriyor: “Bana öyle geliyor ki bu ‘antroposen çağı’ çoktan başladı. Bildiğiniz gibi bu kavramı kullananlar arasında ne zaman başladığıyla ilgili bir tartışma var. Bazıları sanayi devrimiyle başladı diyor, bazıları II. Dünya Savaşından sonra başladı diyor, bazıları da aslında insanların içinde yaşadıkları çevre üzerindeki ilk etkileriyle birlikte başladığını söylüyor. Dolayısıyla holosen ile antroposen arasında bir denklik var. Ben daha ziyade bunu savunuyorum. Bence antroposen çok uzun zaman önce başladı. Ancak şu anda farklı olan ve çok önemli olan şey, bu antroposende artık bu insan faaliyeti sonucu bir noktanın aşılmış olması ve çok kritik bir noktaya gelmiş olmamız. Bu da tabii küresel ısınma. Küresel ısınma insanın dönüştürdüğü bu ortamın en kaygı verici yanlarından biri” (URL-11, 2020). Descola, Antroposenin ne zaman başladığı sorusuna kendi perspektifinden cevap verdikten sonra, bu tartışmalardan daha elzem ve acil olanın günümüz Ekolojik krizin geldiği noktanın fark edilmesi ve müdahale yollarının tartışılması olduğunu vurgulamıştır.

Antroposen kavramının barındırdığı muhteva da diğer bir tartışma konusu. Şöyle ki halihazırda mevcut ekolojik krizin göstergeleri ve elde edilen veriler ışığında krizin başlangıç tarihi olarak sanayi devrimi yani kapitalizm olarak gösteriliyor. Ardından gelen kritik soru gezegenin içinde bulunduğu durumun asıl faili tüm insanlık mı sorusudur. Eğer cevap evet ise yüz binlerce yıldır gezegende varlık gösteren ve onu bir şekilde değiştirip dönüştüren insan neden sadece son iki yüz yılda dünyayı geri dönülemez bir yola sürüklemeye başladı.

Antroposen kelimesi, insan anlamına gelen Yunan antroposundan türetildiği için, bazı eleştirmenler Antroposen biliminin küresel çevre krizinden tüm insanlığı sorumlu tuttuğunu iddia etmeye devam ediyor.

Hatta bazıları, yeni döneme Antroposen adını vermenin dikkati kapitalizmin sorumluluğundan başka yöne çekmek için yapılan kasıtlı bir çabanın parçası olduğunu iddia ediyor (URL-12, 2020).

2.1.2. Altıncı yok oluş

Ekolojik krizin boyutu ve gidişatıyla ilgili en çarpıcı iddialardan biri de “altıncı yok oluş” iddiasıdır. The New Yorker dergisinde gazetecilik yapan ve iklim değişikliği üzerine araştırmaları ve kitapları da yayımlanan Elizabeth Kolbert’in kitabıyla aynı adı taşıyan “*Altıncı Yok Oluş*” iddiası, bilim ve akademi dünyasında çok konuşuldu ve birçok tartışmayı da beraberinde getirdi. Kitabın alt başlığı ise, içeriğe dair fikir verir nitelikte: “*Doğal Olmayan Bir Tarih*”. Dünya tarihinde beş yok oluşun yaşandığı bilim insanları tarafından kabul edilen bir kuramdır. Fakat bu yok oluşların tümünün meydana gelme sebepleri doğal, önlenemez ve öngörülemez sebeplerdir. Örneğin yaklaşık altmış beş milyon yıl önce dinazorların da yok olmasına sebep olan kitlesel yok oluşun sebebinin dünyaya çarpan bir asteroit olduğu yaygın kabul gören bir tezdır (URL-13, 2020). Diğer yok oluş sebepleri ise volkanik patlamalar, iklim değişiklikleri, doğal felaketler ve benzeridir.

Kitlesel yok oluşlar ve biyoçeşitliliğinin yok olması, türlerin ortadan kalkması canlı hayatın var olmasından bu yana yaşanan yok oluşlar olarak bilinmektedir. Kolbert’e göre ise bizi bekleyen kitlesel altıncı yok oluşun müsebbibi bizatihi biziz yani insanlık. Bu sefer bizim dışımızda başka suçlayacağımız kimse yok. Science Advances dergisinde yayımlanan bir araştırma şu ifadelere yer veriyor: “Yeni başlayan kitlesel bir yok oluşun kanıtlarını en aza indirme eğiliminde olan varsayımlarımız altında bile, geçen yüzyılda omurgalı türlerinin ortalama kaybolma oranı, önceki yok oluş oranından 100 kat daha fazladır” (URL-14, 2020). Dünya okyanusları ve ormanları, sayısız türe ev sahipliği yapıyor ve bunların çoğu, biz onları tanımadan muhtemelen yok olacak. İnsanın doğayı çok hızlı bir şekilde değiştirip dönüştürmesi sonucunda türlerin birçoğunun adaptasyon sorunu yaşadığı ve bu değişim hızına uyum sağlayamayan birçok canlı türünün yok olduğu veya yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kaldığı bilinmektedir (URL-13, 2020).

Kolbert, Altıncı kitlesel yok oluşun sancıları içinde olup olmadığımız tartışmalarına ise, bu tartışmaların yanlış noktalara odaklandığını, bu sorulara kesin cevaplar alabilmemiz için gereken süre içinde birçok türün yok olmaya devam ettiğini ifade ederek tartışmalara

şu şekilde nokta koydu: “Açık olan ve tartışmanın ötesinde olan şey, kitlesel bir yok oluşun gerçekleşmesi binlerce yıl olsa da kitlesel bir yok oluşta göreceğiniz sırayla çok, çok yüksek yok olma oranlarının olduğu bir dönemde yaşıyoruz” (URL-13, 2020).

2.2. İnsanmerkezcilik

İnsanmerkezcilik günümüzde birçok disiplinde kullanılan ve her disiplinin kendi içerisinde de belli noktalarda muğlâklığı olan bir kavramdır. Ancak ekolojik krizin en temel sebeplerinden biri olarak görüldüğünden ekolojik krizi merkezine alan bilim ve akademi çevrelerinde kullanılan insanmerkezciliğe dair en genel tanımı ifade edecek olursak; İnsanmerkezcilik, insanın dünyadaki en önemli varlık olduğunu savunan felsefi bakış açısıdır ve birçok Batı dininde ve felsefesinde yerleşik olan temel bir inançtır. İnsanları doğadan ayrı ve ondan üstün görür ve insan yaşamının içsel bir değere sahip olduğunu, diğer varlıkların (hayvanlar, bitkiler, maden kaynakları vb. Dâhil) haklı olarak insanlığın yararına kullanılabilecek kaynaklar olduğunu savunur (URL-15, 2020). Modern dönemin, insanmerkezcilik söz konusu olduğunda bir dönüm noktası teşkil etmesinden ötürü insanmerkezcilik konusunu modern dönem öncesi ve modern dönem insanmerkezcilik olarak iki başlık altında incelemeye çalışacağız.

İnsanmerkezciliğin tarihi insanlık kadar eskidir dersek yanlışmış olmayız. Çünkü insan diğer türlerden herhangi bir canlıda var olmayan alet kullanma ve bunun bilincinde olarak değiştirme yetisi ile farklılaştı. Elbette insanlık en başından beri kendisini doğanın hâkimi olarak görmüyordu ve bu bilinç işler halde değildi. İlk merhalede sadece yiyecek bulma ve hayatta kalma amaçlarını muhtevasında barındıran bu çekişme zamanla insan değişip dönüştükçe farklı amaçları da beraberinde getirmiştir. Hazzı ve zevki keşfeden insanlık artık sadece yemek ve barınmak gibi diğer canlılara da mündemiç hayatta kalma refleksleri dışında bu karmaşık ve birbiriyle ilişkili duygular kümesinin kontrolünde hareket etmeye başlamıştır (Kösem, 2005). Bu süreci daha ayrıntılı ele alarak konuya sarıhlik kazandırmaya çalışacağız.

İnsanın hayvanlardan evirilerek farklılaşması ve günümüz modern insan halini alması yeryüzü üzerinde milyonlarca yıl sürmüştür. Homo saphiens olarak adlandırılan modern insanın dünya üzerindeki varlığı ise son üç yüz bin yılın ürünüdür (URL-16, 2020). İnsanın hayvanlardan hangi noktalarda farklılaştığı farklı görüşler ve tezler barındıran tartışmalı bir konudur. İnsan hayvanlardan belli noktalarda ayrışır. Bu ayrışma

noktaları insanların iletişim kurabilmesi değildir. Çünkü hayvanların da iletişim kurabildikleri – ki bazı hayvan türlerinin iletişim sistemleri gayet gelişkin vaziyettedir – günümüzde bilinir durumdadır (URL-17, 2020). İnsanın bilinçli olması da kendi özgün niteliği değildir. Çünkü hayvanlar da doğada var olduklarının ve eylediklerinin bilincindedirler ancak farklı olarak pasif durumdadırlar, edilebilirler ve doğal koşullara müdahale edebilme ve değiştirebilme yetisinden yoksundurlar. İnsanın özgünlüğü bilinçli değiştirip dönüştürebilme kapasitesidir.

Hayvanların doğayla ilişkisinin niteliğine dair Thomson'un örnekleri açıklayıcı olabilir. Thomson'a göre hayvanlar da doğa üzerinde bir etki yaratırlar. Örneğin, çayırarda otlayan bizon sürülerinin aşırı ot tüketimi o yörenin bitki örtüsünü değişime uğratabilir. Ama kendine yatak açmak için ilerleyen bir ırmak ne denli bilinçliyse, bir hayvan da yaptığı işin o ölçüde bilincindedir. Arı kovanları, kuş yuvaları ve kunduzların kurdukları bütçeler kuraldışı bir olgu değildir, Bu tür etkinlikler, kalıtım yoluyla aktarılan içgüdüsel uyarlanma biçimleridir (Thomson, 1987; 27).

İnsanın farklılıklarından biri bu noktada kendini gösterir insan bulunduğu ortamı, koşulları etkileyebilme ve değiştirebilme yetisine sahiptir. Bu yetisinin bilincinde olarak da alet üretebilir ve kullanabilir. Örneğin karga cevizi kırabilmek için ağzından yola bırakabilir fakat ceviz kırmak için herhangi bir alet üretemez ya da kuş türleri yumurtalarını bırakmak için ağaç ve ot parçalarını üst üste yığarak muazzam bir yuva inşa edebilir ancak yaşamak için bir ev veya doğum yapmak için bir hastane inşa edemezler. Çünkü aleti kullanmaya başlamasıyla insan belirli bir üretim sürecinin de içine girmiş oldu kullandıkça tasarlayıp tasarladıkça üretir hale geldi. Üretim yalnız maddi değil zihinsel boyut da kazandı. Üreteceği şeyi zihninde en az bir kere olsa da düşünmüştür ve yaratıcılık dediğimiz özgünlüğün sahibi olmuştur. Marx'ın bu pasajı konuyu daha anlaşılır kılacaktır: “Örümcek, dokumacınınkini andıran bir iş yapar. Arıysa peteğini yaparken birçok mimara parmak ısırtır. Ama en beceriksiz mimarı en usta arıdan ayıran özellik, mimarın kuracağı yapıyı gerçekleştirmeden önce onu kafasında tasarlamış olmasıdır. Her çalışma süreci, emekçinin kafasında daha başından var olan bir şeyin yaratılmasıyla sona erer. Emekçi, yalnızca üzerinde çalıştığı maddeye bir biçim değişikliği vermekle kalmaz, aynı zamanda kendi çalışma biçiminin yasalarını belirleyen ve kendi istemini bağımlı kılmak zorunda olduğu bir amacını da gerçekleştirmiş olur” (Marx, 2015; 94).

İnsan bir anlamda doğayı değiştirip dönüştürecek kapasiteleri ve yetenekleri edindiği oranda doğayla karşılıklı yaşadığı etkileşim kendi doğasında da değişimleri

beraberinde getirmiştir. Beyni geliştikçe fiziksel değişimler zihinsel gelişimleri, zihinsel gelişme akabinde fiziksel dönüşümü gerçekleştirmiştir. Konuşma becerisi, alet kullanma ve işbirliği yetileri insanın toplumsallaşarak insanlaşma sürecine girmesini sağladı. “İlk önce emek, emekten sonra ve onunla birlikte, konuşma: Maymun beyninin, giderek, bütün benzerliğine karşın kendisinden daha büyük ve daha yetkin olan insan beynine dönüşmesini etkileyen en temel uyarımlar bunlardı” (Engels, 1975).

İnsanın doğayla olan ilişkisinin deforme olmasının miladı da buradan ileri gelir. İnsanlar yaşadıkları coğrafya ve iklim şartlarına bağlı olarak neolitik devrime kadar avcılık ve toplayıcılık yaparak hayatta kalmaya çalışmışlardır. Bu süreçte doğayla olan ilişkilenmede doğa hâkim ve gizemliydi henüz bilgi birikimi ve teknolojik gelişimi çok geri olan insan doğayla olan mücadelede boyun eğen taraftı.

2.2.1. Modernizm öncesi insanmerkezcilik

İnsanların doğayla mücadelesinin ne zaman ne şekilde başladığı hala netlik kazanmış değildir. Neolitik devrime kadar çoğunlukla avcılık ve toplayıcılıkla beslenmiş olan insanın bu dönemde de bulunduğu ortamı değişime uğrattığı bilinmektedir. Ancak insanmerkezciliğin insan bilincine ne zaman yerleştiği, insanın kendini merkeze alarak çevresiyle savaşıma girdiği dönem tam olarak bilinmemektedir. Bu bölümde daha çok günümüze ulaşan yazılı metinler ve antropolojik çalışmalardan faydalanan insanın kendisini doğada en üstün ya da tek üstün mahlûkat olarak gördüğü dönemleri kendi iç dinamiklerini ele alarak incelemeye çalışacağız.

İnsan toplumlarının kendini yeniden üretme sürecinde doğaya sürekli zararlar verdiği iddia edilmektedir. İnsanlar bitki örtüsünü yok ederek, aşırı otlatma sonucu toprağın biyolojik çeşitliliğini bozarak veya kimi zaman aşırı avlanarak veya çölleşmeye neden olarak doğayı tahrip edebilmekteydiler (Başkaya, 2006; 333). Ateşin keşfiyle insanların hayvanları avlamak maksadıyla ormanları yaktıkları ve hektarlarca ormanın bu sebepten meraya dönüştüğü bilinmektedir (White, 2003; 89). İnsanlar, doğanın o dönem için öngörülemez değişikliklerine karşı kendilerini savunma amacıyla çeşitli önlemler almaya çalışmışlardır. Bu mücadele insanın kendisini doğaya karşıt olarak konumlandırıp, ona üstün gelme mücadelesine girişmesine sebep olmuştur. İnsanların özellikle tarıma geçişle beraber yerleşik hayata geçmesi kent kavramını doğurmuş, insanlar tarım yaptıkları

alanday yerleşik olarak kalmak zorunda oldukları için tarım alanlarının yanında yerleşim birimleri kurulmaya başlamıştır.

Neolitik dönemden başlayarak günümüze ulaşan yazılı eserlerde var olan insanmerkezci unsurları tartışmak amacıyla Mezopotamya ve Antik Yunan uygarlıklarına ait yazılı eserleri incelemeye çalışacağız. Mezopotamya uygarlıkları tarıma geçişle beraber doğayı değiştirip dönüştürmeye başlamışlardır. Sümer medeniyetinin yazılı örneğini temsil eden Gılgamesh Destanı bunun en güzel örneklerinden biridir. Destanda yaban hayat yani gizemli doğay tehdit unsurudur (Garard, 2016; 97). Gemiler yapmak ve şehir savunmasında kullanılmak üzere Lübnan'ın sedir ormanlarına giden Gılgamesh için ormanı koruyan kötücül ve tehlikeli bekçi Humbaba en büyük tehdittir ve arkadaşı Enkidu'nun yardımıyla Humbabayı alt ederek ormandaki ağaçları tehdit unsuru olmadan kesip götürebilecektir. Gılgamesh doğaya karşı zafer kazanmıştır ve ironik olan ise günümüzde Lübnan'ın dünyaca ünlü sedir ağaçları yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır (Levent, 2018).

Antik Yunanda ise insanın sahneye çıkışı Prometheus mitiyle başlar. Tragedya yazarı Aeschylus, ilk bölümü “*Prometheus Bound*” olan bir üçleme kaleme almıştır. Eser bir efsane hakkındadır ve 6 perde halinde yazılmıştır. Eserin özeti şu şekildedir: Zeus titanlarla olan savaşını kazanır ve insanlığı yok etmek ister. Ancak Prometheus buna engel olur ve ateşi tanrılardan çalarak insanlığa armağan eder ve ateşi nasıl kullanacaklarını da öğretir. Daha sonra Zeus tarafından cezalandırılır. Bu efsane artık tanrıların değil insanların merkezde olduğu bir döneme işaretler. İnsan Tanrılara başkaldırısı sonucu zincirlerinden kurtulmuş doğanın ve tarihin merkezine giden güzergâhı belirlemiştir (Aiskhylos, 2013).

İnsanın zekâsının getirdiği üstünlük sonucunda edindiği kibre dair bir başka örnek de diğer bir Antik Dönem tragedya yazarı Sophokles'in “*Antigone*” eserinde şu cümlelerle karşımıza çıkar: “Birçok kudretli şeyler vardır, fakat hiçbirisi insan kadar kudretli değildir. İnsan, karanlık denizlerin üzerinde, fırtınalı lodos rüzgârıyla kabaran dalgaları aşarak, gürültüler arasında yoluna gider. Toprağı, bu ebedi ve yorgunluk bilmeyen tanrıyı bile yorar, kuvvetli atların çektiği sabanı dolaştırarak her sene onun bağrını altüst eder. Şunu çokbilmiş insan, gamsız kuş sürülerini, ormandaki yırtıcı hayvanları, denizdeki türlü mahlûkları ipten örülmüş ağlarla tuzağay düşürür. Dağın yabani hayvanını zekâsıyla yola getirir, atın yeleli başına koşum, kimseye ram olmayan dağ boğasının boynuna boyunduruk geçirir. Bunlardan başka, konuşmayı, yüksek düşüncelerine kanad vermeyi, ülkeler idare etmeği soğuk gecenin kırağısından rüzgârın savurduğu yağmurun oklarından korunmayı

öğrenmiştir. Her tedbiri bilir önüne çıkan hiçbir şeyden şaşmaz. Yalnız ölümden nereye kaçacağını bilemeyecektir; fakat en devasız dertlerin bile devasını bulmuştur” (Sophokles, 1993; 10). Döneme ait yapılan insan tarifi insanlığın doğa karşısında hangi durumda olduğu ve kat ettiği yolu açıklamaktadır. Kuşkusuz insanın diğer canlıları boyunduruk altına alması, doğanın engellerine ve müdahalelerine başarıyla karşılık vermesi onu kudretlilerin en kudretlisi konumuna getirmektedir.

Bu birikim şüphesiz Antik Yunan filozoflarını da etkilemiştir. Thales ile başlayan Antik Yunan felsefesi Sokrates’e değin daha ziyade evren ve doğa ile ilgilenmiş, evrenin nasıl oluştuğuna, tözün neliğine dair sorularla cevap aramaya çalışmıştır. Platonun diyaloglarından hakkında bilgi edindiğimiz Sokrates ile birlikte insan, felsefenin merkezine yerleşmiştir ki bu değişimden ötürü kimi felsefe tarihçileri Doğa filozoflarını Pre-Sokratik filozoflar olarak adlandırmaktadır. Sokrates’ten sonra gelen tüm filozoflar yönlerini doğadan insana çevirmişlerdir. Bu gelişmeyle beraber doğa bir kez daha insan karşısında mağlubiyete uğramıştır. Bu sebepten Sokrates sonrası en önemli filozoflar olarak addedilen Platon ve Aristoteles’in insanın doğadaki yerine dair değerlendirmelerini irdelemeye çalışacağız.

Sokrates’in sadık bir öğrencisi olan ve ölümüne dek yanından ayrılmayan Platon, diyaloglarında da sürekli Sokrates’i konuşturmuştur. Sokrates’ten farklı olarak bir dizi yazılı eser bırakan Platon sistematik bir felsefe anlayışı kurmuştur. Platon’un genel felsefesi yarattığı iki dünya üzerinden tanımlanmaktadır. Platon’a göre içinde yaşadığımız duyular dünyası sürekli bir devinim içindedir ve bu sebepten gerçek değildir. Çünkü gerçek devinime ve hareketlere kapalıdır. Asıl olan idealar dünyasıdır ve yaşadığımız dünya da var olan idealar dünyasının bir kopyasıdır. Tanrı her şeyi yaratırken bir amaca hizmet etmesi maksadıyla yaratmıştır. İnsanın amacı ise hakikate yani idealar dünyasına ulaşmaktır. İnsan ruh sahibi olması sebebiyle diğer varlıklardan ayrılır. Ruh ise tanrısal olandan alınan paydır yani insan hiyerarşik bakımdan tanrıya daha yakındır. (Platon, 2015; 80) Platon her ne kadar insanmerkezci vurgularda bulunmasa da insanı diğer var olanlardan daha üstün bir yerde tutması sebebiyle insanmerkezcilik düşüncesinin inşasında rol oynamıştır.

Aristoteles’in felsefesi ise insan doğa ilişkisi bağlamında Platon’un anlayışıyla paralellik gösterir. Aristoteles dünyanın evrenin merkezi olduğunu ve dünyada var olan canlılar arasında da bir sıralama yaparak, insanın bu hiyerarşik yapıda en üstte duran tür olduğunu belirtmiştir. Çünkü Aristoteles’ göre insan ‘Düşünen Hayvan’ olarak rasyonalite

sahibi olması münasebetiyle diğer canlılardan ayrılır (Zengin, 2019; 12). Yukarıda belirttiğimiz gibi her ne kadar Antik Yunanda insan, üstün tür olarak kabul edilse de insanmerkezcilik, insanın doğayla olan ilişkisinde belirgin bir tahribat yaratacak seviyeye ulaşmamıştır. Gorz’a göre Antik Yunan doğaya şiddet uygulamayı, bunu yapmak için gerekli matematik ve teknik silahlara sahip olmasına rağmen etik ve metafizik değerlerden kaynaklı reddetmiştir (Gorz, 2016; 46).

Semavi dinlere ait kutsal metinlerde de insanmerkezcilik konusu ziyadesiyle işlenmekle beraber, bahsi geçen insanmerkezciliğe dair tefsirler çeşitlilik göstermektedir. Kronolojik olarak inceleyecek olursak Yahudiliğin kutsal kitabı olarak kabul edilen Kitab-ı Mukaddesin Eski Ahit bölümü yaratılışı anlatan Tekvin bölümüyle başlar. Yeryüzünün oluşumunun aşamalı şekilde anlatıldığı – tüm yeryüzü şekilleri, denizler, karalar, bitkiler ve hayvanlardan sonra insanın yaratılışını anlatan – şu kısım insanmerkezciliğin açıktan kanıtı şeklindedir: “Tanrı, “Kendi suretimizde, kendimize benzer insan yaratalım” dedi, “Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun.” Tanrı insanı kendi suretinde yarattı, onu Tanrı'nın suretinde yarattı. Onları erkek ve dişi olarak yarattı. Onları kutsayarak, “Verimli olun, çoğalın” dedi, “Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, yeryüzünde yaşayan bütün canlılara egemen olun. İşte yeryüzünde tohum veren her otu, tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını size veriyorum. Bunlar size yiyecek olacak. Yabani hayvanlara, gökteki kuşlara, sürüngenlere – soluk alıp veren bütün hayvanlara – yiyecek olarak yeşil otları veriyorum” (Eski Ahit, 26-30). Yine Eski Ahit’in yaratılış kısmında ilk insan olarak tasvir edilen Âdem’in yaratılışı ve sonrası anlatılırken Âdem’in yalnız kalmaması gayesiyle ona uygun bir yardımcı yaratılması gerektiği yazılmış olup Tanrının yerdeki hayvanların, gökteki kuşların tümünü topraktan yaratmış ve onlara ne ad vereceğini görmek için hepsini Âdem’e getirdiği belirtilmiştir. Âdem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anılmıştır. Âdemden sonra yaratılan tüm hayvanlar onun hizmetine sunulmuştur (Eski Ahit, 18-20). Gerek Sümer gerek Antik Yunan’da anlatılan İnsanmerkezciliğin niteliği Tevrat’ın bu bölümünde daha berrak hale gelmiştir. Âdemin merkezde olması kadın cinsiyetinin de onun hizmetine sunulması esasen insanmerkezciliğin bir nevi erkekmerkezcilik olduğu iddiasını gündeme getirmektedir.

White’ın iddiasına göre Yahudi geleneğini miras alan Hristiyanlık tekrarı olmayan bir zaman mefhumundan ziyade çarpıcı bir yaradılış hikâyesi olma özelliğine sahiptir. Hristiyanlığın kutsal metni İncilin ilk kısmı Genesiste tanrının insanı kendi suretinden

yarattığı ve diğer tüm canlı cansız varlıkları onun hizmetine sunduğu anlatılır. White bu konuda daha da ileri giderek “Ekolojik Krizimizin Tarihsel Kökleri” başlıklı makalesinde bugün yaşadığımız ekolojik krizin kökeninde Yahudi-Hıristiyan geleneğinin olduğunu iddia eder. Üstelik White’a göre Hıristiyanlık yeryüzünde karşılaşılan en insanmerkezci dindir ve Pagan animizminin izlerini silerek doğal varlıkların duyguları karşısında duygusuz kalıp, doğayı sömürmeyi mümkün hale getirmiştir (White, 2003).

Orta Çağın Ünlü Hıristiyan düşünürü Thomas Aquinas, Genesiste ifade edilen bölümlerden yola çıkarak insanın tanrının suretinden olması münasebetiyle diğer canlılardan üstün olduğunu ve yeryüzü üzerinde hükümlan olma yetkisine sahip olduğunu savunur. Aquinas bu görüşlerini şu şekilde açıklar: “Vahşi hayvanları öldürmenin bir günah olduğunu söyleyenlerin yanlısını çürütüyoruz. Çünkü ilahi düzene göre, hayvanlar eşyanın doğası gereği insanlar kullansınlar diye yaratılmış varlıklardır. Sonuç olarak insanlar, hayvanları öldürerek ya da başka biçimlerde kullanırken haksızlık etmiş olmazlar. Bu nedenle, Tanrı Nuh’a şöyle seslenmiştir: “Yeşil bitkiler gibi, tüm etleri size verdim” (Jardins, 2006; 200). Aquinas’ın bu fikirleri insanmerkezciliğin düşünsel ve etik anlamda en yalın ifade ediliş biçimidir. Kutsal metinlerden ziyade fikirsel olarak insanmerkezciliğin inşası Aquinas tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu modern dönem insanmerkezciliğe giden yolun yapı taşıdır.

İslam dini de son semavi din olarak insanmerkezciliğin devamını sağlamıştır. İslamiyet’in kutsal metni Kuran-ı Kerimde geçen birçok ayet insanı diğer canlılardan üstün kılan ifadeler içerir. Örneğin en bilineni İsrâ suresinin 70. Ayeti şöyle buyurur: “Andolsun ki biz, Âdemoğullarını yücelttik. Onları karada ve denizde (bineklerle ve araçlarla) taşıdık. Güzel şeylerle rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık” (İsrâ, 70. Ayet). Görüldüğü üzere söz konusu ayet, Antik Yunandan beri süregelen eşref-i mahlûkat anlayışının devamı niteliğindedir. Diğer yandan Nahl suresi 14-16. Ayetlerde insanın yeryüzündeki yeri şu şekilde ifade edilir: “Taze etinden yemeniz ve mücevherini çıkarıp takınmanız için denizi hizmetinize veren de O’dur. Gemilerin denizi yarararak gittiklerini görürsün ki, bu da O’nun lütfüne nail olmanız ve O’na şükretmeniz içindir. O, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, ırmaklar ve yollar açtı ki gideceğiniz yere ulaşabilesiniz. Daha nice işaretler koydu. Yıldızlarla da insanlar yollarını bulurlar”. Yine Bakara suresi 22. Ayet “Rabbimiz ki, sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır; gökten su indirmiş, bununla sizin için rızık olarak çeşitli ürünler çıkarmıştır; artık siz de bile bile O’na eş ve ortaklar koşmayın”. Ve Bakara suresi 29. Ayet: “Yeryüzünde ne varsa

tamamını sizin için yaratan, sonra göğe yönelerek onları, yedi gök olarak tamamlayıp düzene koyan O’dur ve O, her şeyi hakkıyla bilmektedir” yeryüzündeki canlı cansız her şeyin insanın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı ve insanın hizmetine sunulduğu açık ve seçik olarak anlatılmaktadır.

2.2.2. Modern dönem insanmerkezcilik

Modern dönemle kastettiğimiz esasen batı düşünsel geleneğinin tarihsel bir kesitine denk düşmektedir. Kopernik devrimiyle beraber dünyanın evrenin merkezinde yer almadığının ispatlanması neticesinde kilisenin itibarı sarsılmış, rasyonalitenin hâkimiyetindeki bilimsel devrim Batı toplumunda Skolâstik düşünceyi bertaraf ederek rasyonaliteyi hâkim kılmıştır. Elbette bu değişim ve dönüşümün uğrakları, aktörleri ve meydana gelen bilimsel gelişmeler ayrı bir çalışmanın konusu olacağından bu kısımda, modern dönemle beraber sistematize edilen insanmerkezciliği incelemeye çalışacağız. Yukarıda görüleceği üzere modern dönem bilim insanları ve düşünürler insanmerkezcilik konusunda Amerika’yı yeniden keşfetmiş değillerdi. Kendilerinden önce devralınan insanın üstün olduğu fikrini merkeze alarak insan-doğa ilişkisini yeniden tanımlayacak şekilde insanın bilimsel anlamda izlemesi gereken güzergâhları belirlemeye çalışmışlardır.

Foster’a göre hiçbir dönem insanın doğayla giriştiği mücadelede muzaffer olma tutkusunu ve doğa üzerinde egemenlik kurma isteğini modern bilim anlayışı kadar iyi ifade edemez. Modern dönemin en ünlü bilim insanlarından Bacon’dan alıntı yaparak bu ruhu ifade etmeye çalışır: “Doğanın fethi, insan soyunun gerçek işi ve servetiydi. Doğa, teknolojiyle ve insan eliyle doğal durumu terk etmeye zorlanmalı, sıkıştırılmalı ve şekillendirilmelidir. Doğal dünyanın insana egemen olmayı sürdürmesine izin verilmemeli, doğa hizmete mecbur edilmeli ve bir köle yapılmalı” (Foster, 2002; 45). Tümevarım yöntemiyle modern bilimin ve ampirizmin kurucusu sayılan Bacon doğanın gizemi ve sırları teknoloji ve bilim yoluyla cebren elde edilmeye çalışılırken doğaya işkence edilmesinde herhangi bir mahsur olmadığını dile getirerek sonradan fazlasıyla eleştirilecek ifadeler kullanmıştır (Foster, 2002; 46).

Rasyonalitenin ve modern felsefenin kurucusu sayılan Descartes ise “*Yöntem Üzerine Konuşma*” adlı eserinde, Doğanın hâkimiyet altına alınmasını stratejik bir hedef olarak modern projenin önüne koymuştur: “Çünkü onlar bana yaşama çok yararlı olan bilgilere varılabileceğini ve okullarda öğretilen kurgusal felsefe yerine onun için bir

uygulama bulunabileceğini, onunla ateşin, suyun, havanın, yıldızların, göklerin ve bizi çevreleyen tüm öbür cisimlerin gücünü ve eylemlerini sanatçılarımızın çeşitli mesleklerini tanıdığımız kadar seçik bir biçimde tanıyarak onları uyarlı oldukları tüm işlerde aynı biçimde kullanabileceğimizi ve böylece kendimizi doğanın efendileri ve sahipleri kılabileceğimizi göstermişti” (Descartes, 1998; 32). Descartes, yeryüzünde var olan her şeyin doğanın hâkimi olabilmek için kullanılması gerektiğini ve bunun meşru olduğunu iddia ederken şüphesiz kutsal metinlerdeki insanmerkezci ifadelerden etkilenmiştir. Hatırlayacak olursak Kitab-ı Mukaddeste geçen ayetlerde canlı cansız tüm varlıkların insan için ve insanın hizmetine yaratıldığı ifadeleri yer almaktaydı.

Descartes, insanı rasyonalite sahibi olması sebebiyle hayvanlardan ayırırken, hayvanların akıl sahibi mahlûklar olmadığını ve herhangi bir makineden farksız olduklarını dile getirir. Ayrıca Descartes’a göre hayvanlar kati suretle acı hissetmezler çünkü acı hissetmeleri ruh sahibi olmaları ile mümkün olabilir ve ruh sahibi tek varlık insandır. Hayvanların herhangi bir müdahale karşısında verdiği tepkiler ise tamamen mekaniktir. Descartes’e göre kuyruğuna basılan bir kedinin çıkardığı ses ile gıcırdayan kapı sesi arasında nitel anlamda bir fark yoktur (Steiner 2005; 145).

Modern dönemin insanmerkezçiliğinin önceki dönemlerden ayrılan yönü, Descartes ve Bacon tarafından dillendirilen çağrılarının tüm insanlığa yapılmış olmasıdır. Bilindiği üzere semavi dinler yalnızca kendi taraftarlarına seslenirlerdi ve ilk medeniyetlerin yaşam tarzları ve barındırdıkları insanmerkezcilik daha mahallî düzeydeydi. Ancak aydınlanmanın evrenselcilik ilkesi gereği Batı Modern Dünyası insanın doğayla olan savaşını kazanıp tahta oturması maksadıyla başlayan mücadelede bu bayrağı taşıma görevini tüm insanlığa verme amacındaydı.

Şu ana kadar anlatılan insanmerkezcilik büyük oranda Batı dünyasının tarihsel süreciyle ilişkiliydi. Çünkü modern döneme kadar bildiğimiz tarih Batının tarihi oldu. Bilimin ve teknolojinin ilerlemesi ile dünyada aktüel hale gelen insanlar başka kültür ve medeniyetle de tanıştılar. Yapılan antropolojik çalışmalar bazı yerel kültürlerin doğayla uyum içinde, doğaya zarar vermekten kaçınan bir yaşam tarzını benimsediklerini göstermiştir.

Öncelikle anti tez olarak Gorz’un ifadelerine yer verecek olursak, Gorz’a göre İnsanlar da hayvanlar da hiçbir zaman doğayla barış içinde yaşamadı. Doğa asude değildir. Kendi dengesini ve yeniden üretimini, hiçbirisi asla tam bir üstünlük kuramayan sayısız alt sistemin birlikte ve birbirlerine karşı etkileşimlerine izin vererek sağlayan, kendi kendini

düzenleyici bir sistemdir. İnsanlık avcılardan ve toplayıcılardan oluştuğu sürece bu doğal düzenin parçasıydı ve çalışma fikri onun için hiçbir gerçek tecrübeye tekabül etmiyordu. Doğayla barış içinde yaşamak istediklerinden onun döngülerine müdahale etmiyor değillerdi, bu türden müdahalelere izin verecek araçları olmadığı için yapmıyorlardı bunu. Doğaya hâkimiyet, insanların yerleşik hale gelmeleri ve etkili araçlar geliştirmeleriyle başladı (Gorz, 2016; 42). Gorz bu iddiasını desteklemek amacıyla da Amazon Yanomamilerini örnek gösterir ve şu ifadelerde bulunur: “Yerleşik halklar arasında, matematik düşünme kabiliyeti olmadığı halde köleliğin olduğu ve matematiksel olarak düşünebildikleri halde köleliğin olmadığı halklar vardır. Hiçbir göçebe halk doğayı matematikleştirmeyi bilmez ama diğer çoğu canlıya saygı ve şefkatle davranmaz. Doğal döngü, hayvan, bitkisel tedavi gibi anlayışlarına hayran olduğumuz Amazon Yanomamileri, kendi kabilelerine ait olmayanın insanlığa ait olmadığını ve yok edilmesi gerektiğini düşünür” (Gorz, 2016; 44).

Gorz’un bu iddialarının aksini iddia edecek bir yığın farklı kültür tarzı mevcuttur. Örneğin; “*North American Indian Ecology*” adlı kitabında arkeolojik ve diğer bilimsel kanıtlara yaslanmak yerine açıkça çağdaş Kızılderililerden yararlanmayı tercih eden Hughes, beyazların kitlesel bufalo avı başlamadan önce “Kızılderililer bufalo sürüleriyle ekolojik bir denge içinde yaşıyorlardı,” derken hem beyazların hem de Kızılderililerin gelenekleri adına konuşur. Ayrıca sürülerin aşırı derecede sömürülmemesinin nedenini düşük nüfus yoğunluğunda veya teknolojik olanakların yetersizliğinde değil, Kızılderililerin inançlarında aramak gerektiğini göstermeye çalışır (Garrard, 2016; 192). Tarihçi Shepard Krech’e göre ise, Hâkim Kızılderili imgesi, doğada yaşayan, hareketlerinin yarattığı büyük sonuçların farkında olan, tüm yaşam formlarına karşı anlayışlı, dünyadaki uyumun bozulmaması ve kaynakların azalmaması için çabalayan biridir (Krech, 1999; 21).

Ekvator Amazonlarındaki Achuarlar ile 3 yıl yaşayarak yaşam tarzlarını, doğayla ilişkilerini, kısacası bir bütün olarak kültürlerini inceleme imkânı bulan Fransız Antropolog Philippe Descola’ya göre Achuarların doğayla ilişkisinde tam bir animizm mevcut. Tüm bitkilerin ve hayvanların ruhu olduğuna inanılıyor. Bu sebepten bütün canlıları toplumsal hayatın bir parçası olarak görüyorlar. Descola bir yerlinin bir ota konuşmasına şahit olmanın günlük hayatın sıradan bir ögesi olduğunu dile getiriyor. Topluluk içinde herhangi bir hiyerarşik yapılanma ya da ilahi öğeler mevcut değil. Onları bir arada tutan şey ise doğayla olan ilişkilene biçimleri (URL-18, 2020). Ayrıca Noam Chomsky bir yazısında

doğayı müdafaa etme mücadelesinin öncülerinin genellikle Kanada Yerlileri ya da Avustralya Aborjinleri gibi İmparatorlukların saldırıları karşısında ayakta kalabilen “İlkel” azınlık gruplar olduğunu dile getirir. Saldırıların ise bugün en medeni ülkeler olarak adlandırılan zengin ülkelere tarafından yapıldığını ifade eder (Chomsky, 2013).

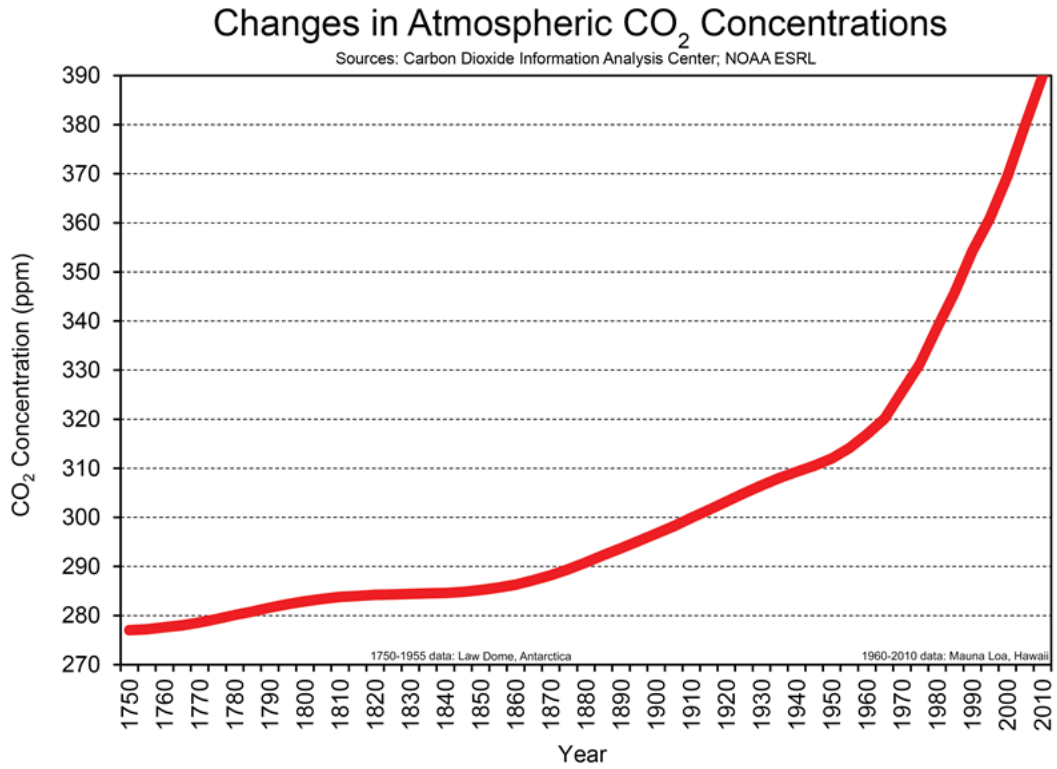
Görüldüğü üzere Modern Dönemle birlikte insanmerkezciliğin sistematize edilip, düşünsel anlamda temellendirilmesi ile yeryüzündeki hâkim yaşam kültürü insanmerkezci bir pozisyon almıştır. Ancak henüz insanmerkezci anlayışla tanışmamış, doğayla uyum içinde yaşayan, kültürler ve topluluklar olduğu gerçeğinden hareketle Modernizm, evrensellik ilkesiyle ters düştüğü için risk olarak gördüğü alternatif yaşam biçimlerini biçme vazifesini Foster’ın deyimi ile emperyal ruhunu layığı ile taşıyan Kapitalizme vermiştir. Tarih boyunca mahalli düzeylerde düzeylerde etkili olan, insanmerkezci düşüncenin hakim olduğu uygarlıklarla sınırlı kalan ekolojik tahribatlar, Kapitalizm tarafından evrenselleştirilmiştir. Günümüzde İnsanmerkezci mirası devralan ve kendi iç dinamikleriyle de uyumlu hale getiren kapitalizm, en üst aşaması olan emperyalizmle birlikte bu kültürü tüm dünyaya pazarlayıp, ekolojik krizi var etmiştir.

2.3. Ekolojik Kriz ve Kapitalizm İlişkisi

Bu başlığı açmamızın sebebi, ekolojik kriz olgusunun kaynaklarına dair yapılan incelememizde kapitalizmin söz konusu analiz ve irdelemeye ziyadesiyle mazhar oluşudur. Her ne kadar ekolojik krizin tarih sahnesine çıkışına dair farklı görüş ve yorumlar olsa da –örneğin Lynn White’ a göre bu tarih Orta Çağda tarım tekniklerinin değişimine kadar götürülebilir – günümüz bilimsel verileri ve araştırmaları genellikle aynı noktayı işaret ettiğinden, bu bölümde genel olarak kapitalizm ve ekolojik kriz bağlantısını incelemeye çalışacağız.

Kapitalizmin tarihinin ne kadar geriye götürülebileceği iktisatçılar arasında günümüzde dahi süre giden tartışmalardan biridir. Ancak ekolojik kriz söz konusu olduğunda kırılma noktası olarak değerlendirilen dönem, sanayi devrimi ve sonrası olduğundan, ilk fabrikaların açıldığı İngiltere’den başlayarak günümüze değin farklı çalışmalar, istatistikler ve bilimsel makaleler ışığında gezegenin içinde bulunduğu duruma açıklık getirmeye çalışacağız. Neden sanayi devrimi sorusuna dair verilebilecek en yerinde yanıtlar, küresel iklim düzensizleşmesinin temel figürlerinden olan sera etkisi ve küresel sıcaklık artışı ile ilgili yapılan çalışmalar olacaktır.

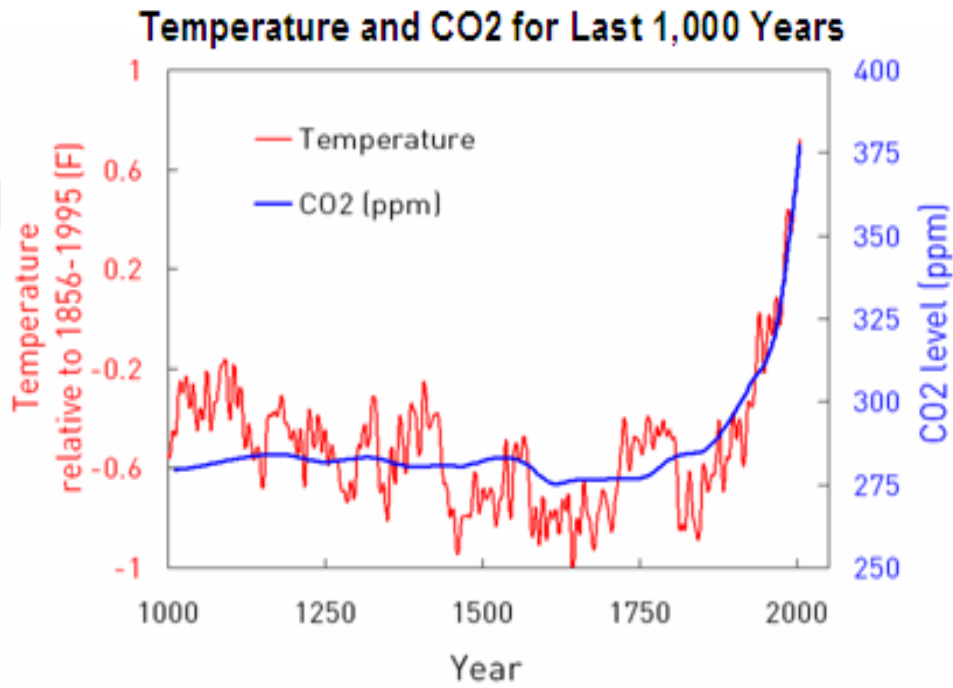
Sera etkisi, atmosferdeki sera gazları (örneğin su buharı, karbon dioksit, metan, bazı ozon tüketen maddeler, vb.) tarafından termal kızılötesi radyasyonun emilmesini ve yayılmasını içerir; yayılan radyasyonun bir kısmı Dünya yüzeyi tarafından emilir ve karşılığında yüzey sıcaklıklarını artırır. Troposfer laboratuvarında öğrendiğiniz gibi, en yaygın sera gazı su buharıdır ve ikinci en yaygın sera gazı ise karbondioksittir (CO₂). Sera gazları olmasaydı, küresel yüzey sıcaklığı donma noktasının altında olurdu. Bu nedenle sera gazları Dünya'yı yaşanabilir bir gezegen yapar. Sera gazlarının çoğu Sanayi Devrimi'nden (yaklaşık 1750) bu yana ve o zamandan önce artmaktadır. Aşağıda, 1750'den beri CO₂ konsantrasyonlarını gösteren bir grafik bulunmaktadır.

Şekil 2.1. 1750-2010 yılları arasında atmosferdeki karbondioksit yoğunluğu değişimleri

Şekil 2.1.'de Atmosferde meydana gelen sera gazları salınımının sanayi devrimiyle birlikte fosil yakıtların kullanılması sebebiyle artışa geçtiği görülmektedir. Başlangıçta Batı dünyasıyla sınırlı olan sanayi hamleleri kapitalizmin yayılmacı mantığı neticesinde 20. Yüzyılın başlarında dünya genelinde artış gösterdiğinden sera gazı salınım miktarları eğrisi dikleşmeye başlamıştır.

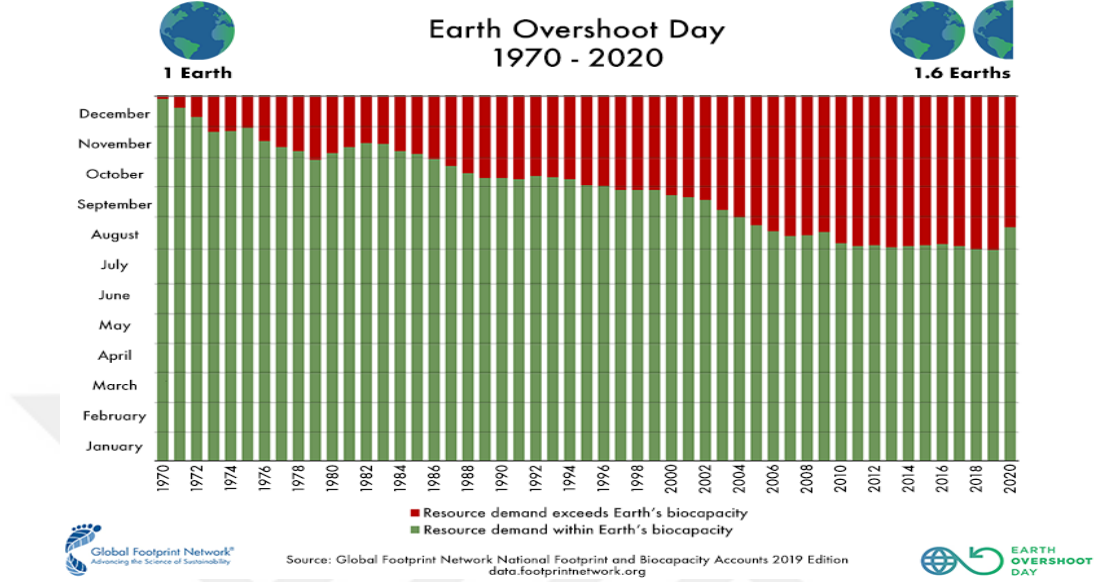
Şekil 2.2. sera gazlarının salınımı ve küresel sıcaklık bağlantısını daha net verilerle açıklamaktadır. 1000-2000 yılları arasında sıcaklık ve sera gazı salınım oranlarını veren grafikte sanayi devrimine yani 1800’li yıllara değin hafif dalgalanmalarla seyreden oranlar 1800’lerden itibaren aynı anda artışa geçmiştir. Küresel sıcaklığın gezegen tarihinde çeşitli sebeplerle büyük oranlarda artıp azaldığı bilinmektedir. Ancak günümüzdeki artışın kaynağının genel olarak sera gazı salınımında görülen artış olduğu grafikte görülmektedir.

Şekil 2.2. 1000-2000 yılları arasındaki sıcaklık ve karbondioksit değişimi

Küresel Ayak İzi Ağı, her yıl “Dünya Limit Aşımı Günü (*Earth Overshoot Day*)” tarihini belirlemek için, o yıl içinde Dünya'nın biyolojik kapasitesinin insanlığın “Ekolojik Ayak İzini (*Ecological Footprint*)” sağlamaya yeterli olduğu gün sayısını hesaplar. Yılın geri kalanı, küresel aşmaya tekabül ediyor. Dünya Limit Aşımı Günü, gezegenin biyolojik kapasitesinin (Dünya'nın o yıl üretebileceği ekolojik kaynakların miktarı), insanlığın Ekolojik Ayak İzi'ne (o yıl için insanlığın talebi) bölünmesi ve bir yıldaki gün sayısı olan 365 ile çarpılmasıyla hesaplanır (URL-19, 2020). Şekil 2.3. Dünyadaki yıllık rezervin o yıl bitmeden tüketildiği 1970'ten günümüze değin meydana gelen değişimleri göstermektedir. Şekil 3'ten de anlaşılacağı üzere sürekli olarak tüketimin artma eğilimi olduğu gözlemlenmektedir. En son kırılan rekor, yıllık rezervin yılın Temmuz ayı sonlarında

tüketildiği 2019 yılına aittir. Bu şekilde bir tüketim seyrinin devamı ise mevcut durumda 1,6 dünyaya ihtiyacımız olduğu anlamına gelmektedir.

Şekil 2.3. 1970-2020 yılları arasındaki dünya limiti aşma günü oranları

Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli'nin (IPCC) 5. Değerlendirme Raporu Ekolojik Krizin Buzulların durumu, okyanus asitlenmesi, deniz seviyelerindeki artış ve sıcaklık ortalamaları gibi fenomenlere dair daha ziyade Sanayi devrimine kıyasla sonuçlar ortaya koymuştur. Bu verilerden bazıları aşağıda sıralanmıştır;

- Küresel ortalama yüzey (kara ve okyanus) sıcaklığı verileri, 1901-2012 döneminde yaklaşık 0,9°C'lik bir artış göstermiştir. Bu dönem boyunca yerkürenin hemen hemen tüm yüzeyi ısınmıştır.
- Geçen 30 yıl, küresel ölçekte 1850'den beri kaydedilen en sıcak ardışık 30 yıl, 21'nci yüzyılın ilk 10 yılıysa en sıcak 10 yıldır.
- Karbondioksit (CO₂), metan (CH₄) ve diazotmonoksit (N₂O) gazlarının atmosferik birikimleri (konsantrasyonları) bugün itibariyle en azından son 800,000 yıllık dönemde hiç olmadığı kadar yüksek bir düzeye yükselmiştir.
- CO₂ birikimleri, temel olarak fosil yakıt yanması ve ikincil olarak net arazi kullanımı değişikliğinden kaynaklanan salımlar nedeniyle, sanayi öncesi döneme göre % 40 oranında artmıştır.
- Paleoklimatolojik dolaylı verilerin analizleri, Kuzey Yarımküre'de 1883-2012 döneminin büyük olasılıkla son 800 yılın en sıcak 30 yıllık dönemi olduğunu (yüksek

güvenirlik) ve olasılıkla son 1400 yılın en sıcak 30 yıllık dönemi olduğunu (orta güvenilirlik) göstermektedir.

- Okyanuslar atmosfere salınan insan kaynaklı karbonun yaklaşık %30'unu emmiş ve bu da okyanusların asitlenmesine yol açmıştır.

- Küresel okyanuslardaki ısınma iklim sisteminde biriken enerjideki artışı denetlemektedir. Bu kapsamda, 1971-2010 döneminde okyanuslarda biriken enerjinin % 90'dan fazlası küresel okyanus ısınmayla bağlantılıdır. Üst okyanus (0-700 m) 1971-2010 döneminde kesin olarak ısınmıştır ve 1870'ler ve 1971 arasındaysa olasılıkla ısınmıştır.

- 19. yüzyıl ortasından beri gözlenmiş olan deniz düzeyi yükselmesi oranı (hızı), önceki iki bin yıllık dönemdeki ortalama yükselme oranından daha büyüktür (yüksek güvenilirlik). Küresel ortalama deniz düzeyi 1901-2010 döneminde 19 cm yükselmiştir. Olasılıkla küresel ortalama deniz düzeyi yükselmesini sürdürecektir (URL-6, 2013).

Görüldüğü üzere ekolojik krizin gezegende meydana getirdiği tüm etkiler, sanayi devriminden sonra ortaya çıkmış veya artış eğilimine girmiştir. Kapitalizmin teknolojiyi bu denli hızlı geliştirmesi ve böylesine kısa bir dönemde gezegende ekolojik bir kriz yaratması, işleyiş mantığından ve iç dinamiklerinden azade değildir. Kapitalist ilerleme mantığı Harvey'in de ifade ettiği üzere "zamandan istifade etmek suretiyle mekânın yok edilmesi" anlayışından müteşekkildir (Harvey, 1999;232). Bu sebepten kapitalizm daha hızlı birikim maksadıyla teknolojiye yatırım yapar ve hızla gelişen teknoloji aracılığıyla mekan olarak doğadan daha seri şekilde kâr edilebilir. Marx ise kapitalizmin nicel yönüne şu çarpıcı sözlerle vurgu yapar: "Zaman her şeydir, insansa hiçbir şey; insan olsa olsa zamanın hurdasıdır. Niteliğin artık bir önemi yok. Her şeye tek başına nicelik karar verir; saat be saat, gün be gün" (Marx, 1999;58). Kapitalizm en genel ifadeyle sermaye birikim sistemidir. Üretimden elde edilen artı değeri paylaşan sermayedarlar tarafından sürekli olarak üretim-kar-birikim döngüsünün devamlılığın sağlanması olarak da ifade edilebilir.

Kapitalizmin doğasına içkin dinamikler sadece insan emeğinin sömürülmesine has bir durum değildir. Engels'e göre kapitalistler dolaysız kâr uğruna üretim ve mübadele faaliyetlerinde bulunduklarından yalnızca en yakın ve en dolaysız sonuçları öncelikli olarak hesaba katarlar. Bu nedenle sermayedarlar kâr elde etme sürecinden sonra ne üreticiye ne de metaya ne olduğuyla ilgilenirler. Engels bu sürecin, söz konusu doğa olduğunda da değişmediğini şu sözlerle açıklar: "Aynı şey doğa için de geçerlidir. Dağ yamaçlarındaki ormanları yakıp kül eden ve küllerinden oldukça karlı kahve ağaçlarının bir nesline yetecek gübre elde eden Küba'daki İspanyol sömürgeciler neyi umursuyordu ki

umursadıkları tek şey, şiddetli tropikal yağmurların sonrasında toprağın korunmasız üst tabakasının aşınarak geriye yalnızca çıplak kayalar bırakmasıdır. Toplum açısından olduğu gibi, doğaya ilişkin olarak da mevcut üretim biçimi, ağırlıklı olarak yalnızca en dolaysız ve maddi sonuçlarla ilgilenmektedir” (Engels, 1975; 465).

Kapitalizmin sürekli olarak birikim ve artı değer elde etme isteğinin mekânı ise emek ve doğadır. Kapitalistler kâr elde ederken bir bütün olarak doğaya – bitkiler, hayvanlar, yer altı ve yer üstü doğal kaynaklar vb. – ve doğayı işleyebilecek insan emeğine ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden doğa ve insan emeğini birbirinden koparır ve bu açılan yarıktan faydalanarak insan emeği ve doğa tahribatı arasında birbirini yeniden üreten bir sömürü mekanizması kurar. Marx bu konuyu şöyle açıklar: “Kapitalist üretim nüfusu büyük şehirlerde toplar ve şehir nüfusunun hâkimiyetinin gittikçe artmasına neden olur. Bu durum insanla doğa arasındaki metabolik ilişkinin düzenini bozar, başka bir ifadeyle de, toprağın insan tarafından gıda ve kıyafet biçiminde tüketilmiş unsurlarının toprağa geri dönüşünü engeller ve bunun sonucu olarak toprağın kalıcı üretkenliği için ebedi doğal koşulların işleyişine ket vurur” (Marx, 1976; 637).

Ekolojik krizin ortaya çıkması ve derinleşmesinden sorumlu olanlar ile krizden etkilenenler arasında bir dengesizliğin olduğu gözlemlenmektedir. Elbette var olan ekolojik kriz tüm gezegeni olumsuz etkilemektedir ve insanlar da bu etkilerden muaf değildir. Ancak krizin etkilerini minimize etmek hâlihazırda ekonomik bir güç gerektirir ve elzem olan bu güce sahip zümre, sermayeyi ellerinde bulunduranlardır. Örneğin yiyecekleri besinlerden giydikleri giysilere ve yaşadıkları mekânlara değin organik bir yaşam alanı yaratabilme kudretine sahiptirler.

Krizin sınıfsal yanına dair birkaç örnekle konuyu daha anlaşılabilir kılabiliriz. Princeton Çevre Enstitüsü direktörü Stephen Pacala’nın sera gazı salınımlarıyla alakalı olarak verdiği bilgilere göre, dünyadaki en yoksul 3 milyar kişinin gaz salınımları açısından esas olarak neredeyse hiçbir payı yok. Bilakis özellikle zengin kesimlerin sera gazı salınımlarında oldukça önemli bir payı var ki en üst kesimdeki 500 milyon kişi – insanlığın yaklaşık %8’i – sera gazı salınımları payının yarısına sahip. Pacala bu insanların her birinin ortalama bir Amerikalıdan daha fazla kazandığını ve bu insanların dünyanın her yerinde yaşamakta olduğunu ifade ederek konun küresel yanına da vurgu yapmaktadır (Pacala, 2007).

Kanada’da ekolojik ayak izi analistleri en üst onda birlik gelir diliminin, en alt dilimin dokuz katı ekolojik ayak izine ve dört katı tüketim ürünü ayak izine sahip olduğunu

keşfetmişlerdir (Foster, 2014; 42). 2006 yılında ABD’de en üst seviyedeki yüzde 1’lik dilimin geliri, toplam ulusal gelirin yüzde 21’i idi ki bu da yaklaşık olarak nüfusun alt yarısının gelirine eşittir. Bu gelirin tamamının çevresel tüketimin bir ya da birkaç yanına harcandığını varsayarsak (bu ekonomik terimlerle tüketim artı yatırıma denk düşer) gelir bazında en üst yüzde 1’lik dilimde bulunanların ekolojik ayak izi, gelir dağılımının alt yüzde 50’lik kesimininkini fazlasıyla aşar (Domhoff, 2011).

Ekolojik krizle ilgilenen kimi düşünür ve bilim insanları, kapitalizmin krize sebep olan yönlerinin törpülenerek, çevreyle uyumlu bir sistem haline getirilebileceğini iddia etmektedirler. Bu araştırmacılardan biri olan Benjamin Barber’a göre: ” Kapitalizmin ruhu için verilen mücadele ulusun ekonomik bedeni ile medeni ruhu arasında gerçekleşen bir mücadeledir. Kapitalizmi geçici heves ve istekler imal etmek ve bunları yönlendirmek yerine doğamıza ve ihtiyaçlarımıza hizmet ettiği o doğru konuma bir kez daha yerleştirmek için verilen mücadele...” (Barber, 2009). Barber’a göre kapitalizm doğası gereği insan ihtiyaçları ve doğa arasındaki uyumu gözeterek bu harmoniye hizmet eden bir sistem iken, yoldan sapmış geçici heves ve istek imal ve ikmaline yönelmiştir. Kapitalizm özüne dönerek girdiği yanlış yolda, yapılan hataların sonuçlarını telafi edebilir. Foster’a göre bu çabaların sebebi ekolojik krizin kapitalizm için tehlike olarak görülmesi ve kapitalizmi kurtarmak adına krizin üstesinden gelinmesi gerektiği gerçeğidir (Foster, 2014; 130). Eski BM Genel Sekreteri Ban Ki-Moon bir konuşmasında şöyle demiştir: “Her alanda, gelişime yönelik ciddi bir tehdit olan iklim değişikliğine karşı bizler, bu küresel sorunla aktif bir biçimde yüzleşme gayretinde olmalıyız” (URL-20, 2007). Ban Ki-Moon’un iklim değişikliği fenomeninin ciddi bir tehdit oluşturduğunu düşündüğü gelişim, kapitalist büyümedir ve bu küresel sorunla yüzleşip onu ortadan kaldırmak gerekir. Jensen ile McBay’e göre küresel ekolojik krize kapitalizm içinde çözüm arayan akımların ortak noktası, dünyanın endüstriyel kapitalizmden daha önemsiz, dünyanın sonunun ise endüstriyel kapitalizmin sonundan daha az korkulası olmasıdır (Jensen ve McBay, 2009; 201). Yine bu bağlamda William Greider’in “*Kapitalizmin Ruhü: Ahlaki Bir İktisadın Önünü Açmak*” başlıklı kitabı örnek gösterilebilir. Paul Howken, Amory Lovins ve Hunter Lovins’in “*Doğal Kapitalizm*”i de Yeşil Kapitalizm ihtimallerinin savunusunu yapan kitaplar arasında gösterilebilir. Daniel Esty ile Andrew Winston’un yazdığı *Green to Gold* başlıklı – %100 tüketim sonrası geri dönüştürülmüş hamurdan, asitsiz kâğıt üzerine, soya mürekkebi ile basılmış – kitabın alt başlığı “*Akıllı Şirketler Yenileşme, Değer Yaratma ve Rekabet Üstünlüğü Yaratmak için Çevresel Stratejiyi Nasıl Kullanır*” şeklindedir (Foster,

2014; 122). Yani bizler zenginleşebilir, büyümeye devam edebilir, tüketimi sonsuza dek artırabilir ve tüm bunlara rağmen dünyamızı kurtarabiliriz.

Doğal Kapitalizm düşüncesini eleştiren Ted Trainer'e göre ise, insan ekonomik faaliyetlerinin çevreye sıfır etkisinin olması imkânsızdır. Birim ekonomik çıktı başına çevresel etki pozitif kaldığı ve sıfıra yaklaşmadığı sürece, sonsuz büyüyen bir ekonomi, er ya da geç, giderek daha büyük ölçekte bir çevresel etkiye yol açacak ve ekolojik sürdürülebilirliğin gereklerini ihlal edecektir (Trainer, 2001). Trainer'in daha teknik ifadelerle anlatmaya çalıştığı olgu kapitalizmin büyümeden, birikmeden ve genişlemeden durabilmesidir. Böyle bir durumun mümkünatı üzerine Sweezy şunları ifade eder: "Kapitalizmi, ana akım iktisat teorisinde tasvir edildiği şekliyle, insan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik basit sistemden ayıran şey işte bu sermaye birikimi saplantısıdır. Ve sermaye birikimi tarafından yönlendirilen bir sistem, asla yerinde saymayan, sonsuza dek değişen, yenilerini benimseyen ve eski üretim ve dağıtım yöntemlerini bir kenara atan, yeni bölgeler açan, amaçlarına tabi olan, kendilerini koruyamayacak kadar zayıf olan bir sistemdir. Doğal çevre söz konusu olduğunda, kapitalizm onu değer verilen ve zevk alınacak bir şey olarak değil, kâr elde etmenin en önemli amaçlarına ve daha fazla sermaye birikimine bir araç olarak algılar" (Sweezy, 1989). Kapitalizmin, doğasına içkin bir şekilde sermaye birikimini ve büyümeyi esas alan bir model olduğu gerçeği dikkate alındığında, ekolojik bir hassasiyetle donatılabileceğini, aynı anda da kendi özüne uygun bir şekilde sermaye birikimini sınırlı doğal kaynaklara sahip bir gezegen üzerinde başarabileceğini düşünmek olası görünmemektedir. Latouche bu ihtimali, oldukça çarpıcı cümlelerle olasılıklar evreninin dışına iter. Latouche kapitalizmi bir bisiklet sürücüsüne benzeterek sistemin dengede kalabilmesinin tek yolunun sürekli olarak pedala basmak olduğunu vurgular (Latouche, 2018; 46). Bookchin'in ifadeleriyle vurgulayacak olursak: "Bir insanı nefes almamaya ne kadar ikna edebilirsek, kapitalizmi büyümemeye o kadar ikna edebiliriz".

Ekolojik krizin, insanmerkezci kapitalizmin üretim ve tüketim mantığından ileri geldiğini ve kapitalist sistemin yapısal olarak ekolojik olamayacağını göstermeye çalıştık. Günümüz ekolojist hareketlerinin birçoğu krizin sebeplerini farklı açılardan ele alırken, çözüme yönelik planlı ve köklü bir alternatif sunmaktan uzaktır. Ekolojik krizle ilgili felaket senaryoları yazmanın ötesinde, krize sebep olan sosyo-ekonomik sistemin tümünden değiştirilmesi ve alınması gereken acil önlemlerin bir an önce hayata geçirilmesi fikrini savunan ekososyalizm akımı, var olan krizin çözümüne yönelik planlı ve sistematik bir

duruş sergilediğinden bir sonraki bölümde ekolojik krize çözüm olarak çalışmamızda yer alacaktır.

3. EKOLOJİK KRİZE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Ekolojik krizin etkilerini sınırlandırmaya ve krizi aşabilmeye yönelik olarak çaba gösteren yaklaşımları kapitalizme ilişkin analizleri söz konusu olduğunda ikiye ayırmak mümkündür. Bu yaklaşımlardan ilki, kapitalist sistem içinde kalarak uygulanacak olan çevreyle uyumlu reformlar ve vergi politikalarıyla krize çözüm üretmeye çalışan “reformist” olarak nitelendirebileceğimiz yaklaşımdır. İkinci yaklaşım ise, kriz karşısında içinde olduğumuz aciliyet haline vurgu yaparak, karbon vergileri ve ekonomik yaptırımlar dâhil gerekli her türlü uygulamanın gecikmeksizin hayata geçirilmesini savunan fakat aynı zamanda kapitalist sisteme içkin olan üretimi ve büyümeyi anlaşılan ekolojik krizin esas kaynağı olduğu tespitinden yola çıkarak, nihai çözümün kapitalizmin aşılmasından geçtiğini savunan “radikal” yaklaşımdır. Çalışmamızın bu bölümünde, ekolojik krizi aşmak için kapitalist sistemden çıkışı zaruri gören yaklaşımlardan biri olan ekososyalizmi, önde gelen iki temsilcisi olan Michael Löwy ve Joel Kovel üzerinden inceleyeceğiz.

3.1. Ekososyalizm

Ekososyalizm, yaşamakta olduğumuz ekolojik krizin genel olarak, kapitalizmin büyüme ve kar hırsından kaynaklandığını ve krizin aşılmasının ancak kapitalist sistemin tümünden ortadan kaldırılarak, yerine ekolojik krizi var eden etkenlere ve sonuçlara yönelik etkili çözümlerin üretildiği, ekolojik, eşitlikçi ve demokratik bir üretim-dağıtım- tüketim sisteminin inşa edilmesi ile mümkün olabileceği fikrinden hareket etmektedir. Michael Löwy, ekososyalizmi üretkenlik yanlısı cürüflarından arındırılmış bir Marksizmin kazanımlarını kendi kazanımları haline getiren ekolojik bir eylem ve düşünce akımı olarak tanımlar (Löwy, 2014; 25). James O’Connor ise ekososyalistler olarak, üretimi çevrenin korunmasının gereklilikleri ve toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda düzenleyerek, değişim değerini kullanım değerine bağlamak isteyen hareket ve kuramlar olarak tanımlar. Ekososyalist düşüncenin nihai amacı ise demokratik kontrol, toplumsal eşitlik ve kullanım değerinin egemenliği temelinde ekolojik olarak rasyonel bir toplumda ifade bulan ekolojik bir sosyalizmdir (O’Connor, 1998; 278).

Ekolojinin temel ilkelerini ve politik ekonominin Marksist eleştirisini sentezleyen ekososyalizm, sürdürülemez bir statükoya radikal bir alternatif sunar. Pazar büyümesine ve nicel genişlemeye dayalı kapitalist “ilerleme” tanımını reddederek, sosyal

ihtiyaçlar, bireysel refah ve ekolojik denge gibi parasal olmayan kriterlere dayanan politikaları savunur. Ekososyalizm, hem kapitalist sisteme meydan okumayan ana akım “piyasa ekolojisi”ne hem de doğal sınırları görmezden gelen “üretken sosyalizm”e yönelik bir eleştiri ortaya koymaktadır.

3.1.1. Ekososyalizmin düşünsel kökenleri

Ekososyalizmin entelektüel kökenleri Marx ve Engels’e değin uzanan tarihsel bir hat izlemektedir. Çevre sorunları on dokuzuncu yüzyılda henüz çağımızda olduğu kadar belirgin olmadığından, bu endişeler Marx ve Engels’in eserlerinde merkezi bir rol oynamamıştır. Daha önce Marx ve Engels’in eserlerinde verdiğimiz örneklerde gördüğümüz üzere o dönemde daha ziyade ormansızlaştırma, toprak verimsizliği ve hava kirliliği gibi konular üzerine belirlemelerde bulunulmuştur. Bununla birlikte, Marx ve Engels ikilisinin metinlerinde kapitalist dinamikler ile doğal çevrenin yok edilmesi arasındaki bağlantı ve mevcut sisteme karşı sosyalist ve ekolojik bir alternatifin geliştirilmesi için, hayati bir öneme sahip olacak olan kimi argümanlar ve kavramlar kullanmıştır (Löwy, 2014; 59).

Ekolojik sosyalist dünyada Marx ve Engels’in külliyatında ekolojik bir hassasiyet veya bütünlüklü bir ekolojik bir tavır olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Ekososyalist düşünce dünyasının iki önemli siması olan Michael Löwy ve Joel Kovel’e göre “üretimcilik” ile itham edilmesi kabul edilemez olan Marksizm, ekolojik paradigmaya karşıt oluşturmamakla beraber tümüyle ekolojist bir duruş içinde değildir. Kovel’e göre Marksizmin kurucu metinlerinde doğaya gereken önem gösterilmezken, doğa kavramı Marksist düşünceye sonradan eklenmiştir. Marx’ın metinlerinde yer alan doğa kavramı insanın bir parçası olduğu doğadır. Bu ilişkide doğa daha pasif durumdayken, emek daha aktif bir rol oynar. Yine de doğa Marksist düşüncede hiçbir zaman merkezi bir rol oynamaz (Kovel, 2005). Löwy ise üretici güçlerin gelişimi konusunda Marx ve Engels’i eleştirmektedir. Löwy’e göre her iki düşünür de bazı pasajlarda üretici güçlerin önündeki engellerin kaldırılması fikrini vurgulamış olsa da bu fikri geliştirmediklerinden bir muğlaklık söz konusudur. Yine de Löwy Marx’ın “metabolik yarık” kavramını sahiplenerek toprak rantı konusunda Marx’ın fikirlerinin ekolojik düşün dünyasında bir yapı taşı olduğunu savunur (Löwy, 2014).

Diğer yandan Eko-Marksistler olarak bilinen Paul Burkett ve John Bellamy Foster'a göre ise Marx ve Engels'e yöneltilen tüm anti-ekolojik iddialar yersizdir. Özellikle Marx'ın "metabolik yarık" kavramını ve diyalektik yöntemini birleştiren Burkett ve Foster'a göre Marx ve Engelsin fikirlerinde ekolojik anlamda bir tutarlılık mevcuttur. Marx'ta doğal olan bir hümanizm ve hümanist olan bir natüralizm söz konusudur. Düşünce dünyasında diyalektiği bir yöntem olarak benimseyen bu iki düşünürü – Marx ve Engels – Prometeci, insanmerkezci ya da hümanist olarak kategorize etmek kolayca kaçmak olacaktır. Doğa ile insan arasında metabolik bir ilişki olduğuna iddia eden Marx'a göre kapitalizm tarafından bu ilişkide bir yarık açılmıştır. İnsan ve toprak arasında kır ve kent arasında yaratılan bu yarık insan ve doğa organizmasında bozulmalara yol açmaktadır. Bu sebepten Foster ve Burkett'e göre Marx ve Engels ekolojik düşünce mirasının başlatıcıları konumundadırlar ve ekolojik mücadelede esas ve yeterli rehber niteliğindedirler (Foster, 2000), (Burkett, 1999).

Kuşkusuz Marksist düşünceye yöneltilen ekoloji karşıtlığı eleştirilerinin sebeplerinden en önemlisi yirminci yüzyılda yaşanan sosyalist devrimler ve bu devrimler sonrasında gerçekleştirilen ekoloji politikaları ve ekolojik tahribattır. Özellikle Sovyet Rusya'da yaşanan deneyim, kapitalist blok ile ilerleme ve üretim yarışına girilen dönemde doğanın sınırlarını göz ardı etmiş, tarım topraklarının kirletilerek verimsizleştirilmesi, Sibiry ormanlarının tahrip edilmesi, Aral Gölü'nün kurutulması gibi birçok doğal yıkıma sebep olmuştur (Kovel, 2005; 261). Hal bu iken, sosyalist deneyimlerin pek de parlak olmayan çevre politikaları belleği, kimi ekolojistlerin Marksizmi de sorgulamalarına ve eleştiriler yöneltmelerine sebebiyet vermiştir. Ancak ekoloji dünyasında soldan gelen kimi entelektüel figürler ekolojist hareketlerin yükselmesiyle birlikte sosyalizmin ekolojik formunun inşa edilebileceği fikrinden yola çıkarak bir ekososyalist akım oluşturmaya çalışmışlardır.

Çoğu çağdaş ekososyalist, Marx ve Engels'in fikirlerinden ilham alırken, ekoloji de analiz ve eylemlerinde daha merkezi hale gelmiştir. Özellikle ekolojik krizin etkilerinin bir hayli hissedilmeye başlandığı 1970'lerden itibaren Avrupa ve ABD'de ekolojik bir sosyalizm şekillenmeye başlamıştır. İspanyol muhalif komünist filozof Manuel Sacristan, 1979'da ekososyalist ve feminist dergi *Mientras Tanto* 'yu kurarak diyalektik "yıkıcı-üretici güçler" kavramını tanıtmış, İngiliz sosyalist ve modern kültürel araştırmaların kurucusu Raymond Williams ise Avrupa'da ilk defa "ekolojik bilinçli bir sosyalizm" çağrısı yaparak "ekosozyalizm" kavramının mucidi olmuştur. Ekosozyalizm kavramının yaygınlaşması ise

1980’li yıllarda sol eğilimli Alman Yeşiller Partisi’nin kendini “Ekososyalist” olarak tanımlamasından sonra olmuştur. Fransız filozof ve gazeteci André Gorz, politik ekolojinin ekonomik düşüncenin bir eleştirisini içermesi gerektiğini savunarak ve ekolojik ve hümanist bir çalışma dönüşümü çağrısında bulunmuştur. Amerikalı biyolog Barry Commoner, çevrenin yok edilmesinden kapitalist sistemin ve teknolojisinin sorumlu olduğunu savunmuş ve gerçekçi bir alternatifin “bir tür sosyalizm” olduğu sonucuna varmıştır (Löwy, 2014; 11).

1980’lerde James O’Connor, "kapitalizmin ikinci çelişkisi" fikrinden esinlenen etkili dergi *Kapitalizm, Doğa ve Sosyalizm*’i kurmuştur. 1992 yılında Almanya’da Frieder Otto Wolf ve Pierre Juquin tarafından “Avrupa’nın Yeşil Alternatifi” başlıklı kitap kaleme alınmış ve bu eser bir Avrupa ekososyalist manifestosu girişimi olarak değerlendirilmiştir. 2001’de Amerikalı filozof Joel Kovel ve Michael Löwy tarafından 2007’de Paris’te uluslararası bir ekososyalist ağın kurulmasına referans teşkil edecek olan “Ekososyalist Manifesto” yayımlanmıştır. 2000’li yıllarda, insan toplumları ve doğa arasında Marksçı “metabolik yarık” kavramını daha da geliştirerek sosyalist bir program dâhilinde ekolojik devrimden yana tavır alan John Bellamy Foster ve *Monthly Review* dergisinin etrafındakilerden oluşan yeni nesil eko-Marksistler ortaya çıkmıştır. Ayrıca feminist ekososyalist Ariel Salleh ve Terisa Turner’ın yazılarını, Kanadalı ekososyalistler Ian Angus ile Cy Gornik’in canlılık kattığı – *Canadian Dimension* – dergisini, Perulu devrimci Hugo Blanco’nun ekososyalizm ile yerli halklar arasındaki ilişkiler hakkındaki düşüncelerini, Belçikalı araştırmacı Daniel Tanuro’nun iklim değişikliği “yeşil kapitalizmin” çıkmazları konusundaki çalışmalarını, Jean-Marie Harribey gibi altermondiyalist akıma yakın yazarların çalışmalarını, filozof Arno Münster’in yazılarını, Brezilya ve Türkiye’deki ekososyalist örgütleri ve Çin, vb’de düzenlenmeye başlayan ekososyalist konferansları (Löwy, 2014; 12) da ekososyalist düşün ve yazın dünyasının içine dâhil etmek yerinde olacaktır. Çalışmamızda yayınladıkları manifesto ve yazıları ile bütünsel bir ekososyalizm düşüncesi oluşturmaya çalışan Joel Kovel ve Michael Löwy’nin ekososyalizmini ele alacağız.

3.1.2. Ekososyalist toplum inşası

Kovel ve Löwy tarafından 2001’de kaleme alınan manifesto 21. yüzyılın felaket senaryolarıyla başladığına dair vurguyla, ekolojik krizin mevcut haline ilişkin

değerlendirmelerle başlamaktadır. Löwy ve Kovel'e göre ekolojik ve toplumsal krizler esasen aynı sistemin meydana getirdiği iki farklı tezahürden ibarettir. Ekolojik krizler büyük ölçüde yeryüzünün ekolojik çöküşünü ve tahribatın etkilerini zayıflatma kapasitesini aşan dizginsiz sanayileşmeden kaynaklanmaktadır. Toplumsal krizler ise küreselleşme adıyla bilinen ve kendisine direnen toplumlar üzerinde yıkıcı etkiler yaratan bir emperyalizm biçiminden kaynaklanmaktadır. Bu güçlerin gerisinde bulunan unsurlar kapitalist sistemin farklı yönlerini temsil etmektedir.(Kovel ve Löwy). *Manifesto*, sorunun esas müsebbibinin kapitalizm olduğundan hareketle, kendisini kapitalizmin karşısında konumlandırarak uzlaşma yanlısı her türlü eğilim ve yaklaşımdan şu sözlerle ayrılır: “Bu rejimin zalimliğini azımsamakla işgal eden her türden propaganda ve edebi kelamın tümünü reddediyoruz. İnsani bedellerin demokrasi ve insan hakları örtüsü altında görelileştirilmesini ve ekolojik kayıpların yeşil dostluğuyla gizlenmesini reddediyoruz” (Kovel ve Löwy). Kapitalizme alternatif olarak tasarlanan ekososyalizm, karar alma süreçleri, üretim ve tüketim ilişkileri, toplumsal değerlerin dönüşümü gibi dinamiklerin yeniden inşası anlamına gelmektedir. Peki, ekososyalizmde bu süreçler nasıl inşa edilecektir? Löwy ve Kovel'in kaleminden çıkanların rehberliğinde bu soruya cevap bulmaya çalışacağız.

Ekososyalist bir topluma geçiş sürecinin en önemli ve ilk adımı demokratik ve ekolojik bir planlama süreci olacaktır. Bilhassa ekonomiyle ilgili temel kararlar halkın bizzat kendisi tarafından çoğulculuk ilkesi gereğince verilmelidir. Yeni üretim ve tüketim mantığıyla bu yeni yaşam tarzına geçişin erken dönemlerinde, ekonominin bazı sektörleri kontrol altına alınmalı – örneğin; iklim krizine sebep olan fosil yakıtların çıkarılması – veya yeniden yapılandırılmalıdır. Ekonomik dönüşüme, eşit çalışma koşulları ve ücretlerle birlikte aktif tam istihdam arayışı eşlik etmelidir. Bu eşitlikçi vizyon, hem adil bir toplum inşa etmek hem de üretici güçlerin yapısal dönüşümü bakımından işçi sınıfının desteğini almak için gereklidir.

Nihayetinde, böyle bir vizyon, üretim araçlarının ve planlama sürecinin kontrolünün piyasada olması ile bağdaşmaz. Özellikle yatırımların ve teknolojik yeniliğin ortak faydaya hizmet edebilmesi için, karar alma, hâlihazırda hâkim olan bankalardan ve kapitalist işletmelerden uzaklaştırılmalı ve kamusal alana alınmalıdır. O halde toplumun kendisi – ne küçük bir mülk sahipleri oligarşisi ne de tekno bürokratlardan oluşan bir seçkinler grubu – hangi üretim alanlarının ayrıcalıklı olacağına ve eğitim, sağlık ve kültüre kaynakların nasıl yatırılacağına demokratik olarak karar verecektir. Kömürle çalışan tüm

tesislerin kapatılması veya tarımsal sübvansiyonların organik üretime yönlendirilmesi gibi yatırım önceliklerine ilişkin önemli kararlar doğrudan halk oylamasıyla alınacaktır. Diğer, daha az önemli kararlar, ilgili ulusal, bölgesel veya yerel ölçekte seçilmiş organlar tarafından alınacaktır (Löwy, 2014)

Löwy demokratik planlamanın merkezileşerek özgürlüğü kısıtlayan bir hale gelebileceği eleştirilerine şu cevabı verir : “Demokratik planlama, iki nedenden ötürü daha az değil, daha fazla özgürlüğü destekler. Bu nedenlerden birincisi, Max Weber'in "demir kafes" dediği yerde bireyleri zincirleyen kapitalist sistemin şeyleşmiş "ekonomik yasalarından" kurtuluş sunuyor olmasıdır” (Löwy, 2014; 41). Bu kurtuluş, mal fiyatlarının arz ve talep yasalarına bırakılmayacağı, bunun yerine, kamusal malları teşvik etmek ve sosyal hastalıkları caydırmak için vergi ve sübvansiyonların kullanımıyla sosyal ve politik öncelikleri yansıtacağı anlamına gelmektedir. İdeal olarak, ekososyalist geçiş ilerledikçe, temel insan ihtiyaçlarının karşılanması için kritik olan daha fazla ürün ve hizmet, halkın iradesine göre özgürce dağıtılacaktır. İkincisi ise, ekososyalizm, boş zamanda önemli bir artış öngörmektedir. Planlama ve emek zamanının kısaltılması, Marx'ın "özgürlük krallığı" olarak adlandırdığı şeye doğru iki belirleyici adımdır. Boş zamanın önemli ölçüde artması, aslında, çalışan insanların demokratik tartışmalara ve ekonominin ve toplumun yönetimine katılımının bir koşuludur (Löwy, 2014; 41).

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi yirminci yüzyıl sosyalist deneyleri, sosyalist yönetimin merkeziyetçi ve bürokratik olabileceği eleştirilerinin gelmesine sebep olmuştur. Löwy'e göre SSCB'nin başarısızlığı, etkin olmaması ve keyfiyetçi niteliğiyle rejimin çöküşünü hızlandıran bir bürokratik planlamanın çelişkilerini ve sınırlarını resmeder. Bu, sadece reel demokratik bir planlama uygulaması karşısındaki bir argüman olabilir. Löwy sosyalist planlama görüşünün, ekonominin radikal demokratikleşmesinden başka bir şey olmadığını ifade ederek şu soruyu sorar: “Mademki siyasi kararların küçük bir elitin eline bırakılmaması gerektiği açıktır, o halde neden aynı ilke ekonomik düzenin belirlenme ve karar alım süreçlerine uygulanmaz?”. Daha ziyade, ekonomik olanın siyasi olmasıyla ilgilidir bu durum. Piyasa mekanizmaları ile planlama mekanizmaları arasındaki denge meselesi kuşkusuz karmaşık bir sorundur. Piyasalar, gelecekteki geçiş toplumunun ilk evreleri süresince hala önemli bir yer işgal edecektir, ancak alanları, sosyalizme geçiş ilerledikçe belli bir çerçevede ve kısıtlı kalacaktır (Löwy, 2014; 42).

Demokratik ekolojik planlama, bütün bir toplumun kaderini etkileyen kararları kontrol etme özgürlüğünü kullanmasını temsil eder. Demokratik ideal, siyasi karar alma

gücünü küçük bir elite vermiyorsa, neden aynı ilke ekonomik kararlar için geçerli olmasın? Kapitalizmde, kullanım değeri yalnızca değişim değerine veya piyasadaki değere hizmette var olmaktadır. Bu nedenle, çağdaş toplumdaki birçok ürün sosyal olarak faydasızdır veya hızlı ciro için tasarlanmıştır. Kovel aksine, planlı bir ekososyalist ekonomide, kullanım değerinin, geniş kapsamlı ekonomik, sosyal ve ekolojik sonuçları olan mal ve hizmetlerin üretimi için tek kriter olacağını belirtir (Kovel, 2005). Engels, sosyalist toplumdaki “üretim planının emek güçlerinin özel olarak bir parçasını oluşturan üretim araçlarına göre kaleme alınması gerektiği olgusu üzerinde ısrar eder. Nihayetinde planı belirleyecek olan, kendi aralarında ve üretimleri için zorunlu emek niceliğine göre ölçülüp biçilmiş farklı kullanım amaçlarının yararlı etkileridir.(...)” Löwy’e göre kapitalist sistemde kullanım değeri, mübadele değeri ve karlılığa bağlı bir araçtan başka bir şey değildir ve bu da aslında toplumumuzda, neden hiçbir yararı olmayan ürünlerin bu kadar çok olduğunu açıklar (Löwy, 2014). Planlanmış sosyalist ekonomide, mal ve hizmet üretimi sadece kullanım değeri ölçütüne karşılık verir bu da ekonomik, toplumsal ve ekolojik düzeyde yüksek yoğunluklu sonuçlar doğurur. Dönüşümün ana kaldıracı kullanım değeridir. Joel Kovel, “Kullanım değerinin güçlendirilmesi ve ihtiyaçların sonradan yeniden biçimlendirilmesi, zamanın para ve atık değere dönüşmesi yerine teknolojinin toplumsal parametresi haline gelir” diye belirtir (Kovel, 2005; 247).

Planlama, yerel restoranları, marketleri, küçük dükkânları veya esnaf işletmelerini etkileyebilecek küçük ölçekli kararlara değil, büyük ölçekli ekonomik kararlara odaklanacaktır. Daha da önemlisi, bu tür bir planlama, işçilerin kendi üretim birimlerini kendi kendine yönetmeleri ile tutarlıdır. Örneğin, bir fabrikayı otomobil üretiminden otobüs ve tramvay üretimine dönüştürme kararı, bir bütün olarak toplum tarafından alınacak, ancak işletmenin iç organizasyonu ve işleyişi, çalışanları tarafından demokratik bir şekilde yönetilecektir. Planlamanın "merkezileştirilmiş" veya "ademi merkeziyetçi" karakteri hakkında çok fazla tartışma olmuştur, ancak en önemlisi her düzeyde – yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ya da uluslararası – demokratik kontroldür. Örneğin, küresel ısınma gibi gezegensel ekolojik sorunlar küresel ölçekte ele alınmalıdır ve bu nedenle bir tür küresel demokratik planlama gerektirir. Bu iç içe geçmiş demokratik karar verme, kararlar herhangi bir "merkez" tarafından değil, uygun ölçekte etkilenen nüfus tarafından demokratik olarak alındığı için genellikle umursamaz bir şekilde "merkezi planlama" olarak tanımlananın tam tersidir.

Demokratik ve çoğulcu tartışmalar her düzeyde ortaya çıkacaktır. Partiler, platformlar veya diğer siyasi hareketler aracılığıyla halka çeşitli öneriler sunulacak ve delegeler buna göre seçilecektir. Bununla birlikte, temsili demokrasi, insanların – yerel, ulusal ve daha sonra küresel düzeyde – başlıca sosyal ve ekolojik seçenekler arasından seçim yaptığı internet destekli doğrudan demokrasi ile tamamlanmalı ve düzeltilmelidir. Toplu taşıma ücretsiz olmalı mı? Özel araç sahipleri toplu taşımayı sübvans etmek için özel vergiler ödemeli mi? Fosil enerjisiyle rekabet edebilmek için güneş enerjisi sübvans edilmeli mi? Üretimin azaltılmasıyla çalışma haftası 30 saate mi, 25 saate mi yoksa daha aza mı indirilmelidir? Bu tür demokratik planlamanın uzman girdisine ihtiyacı vardır. Ancak demokratik planlamanın popüler karar alma süreçleri tarafından değerlendirilmek üzere alternatif sonuçlar hakkında bilgilendirilmiş görüşler sunmak için rolü eğiticiidir. İnsanların ekolojik olarak sağlıklı kararlar alacağını garantisi yoktur. Ancak ekososyalizm, kültür değıştikçe ve meta fetişizminin etkisi kırıldıkça, demokratik kararların giderek daha mantıklı ve aydınlanacağına dair bahse girer. Mücadele, kendi kendine eğitim ve sosyal deneyim yoluyla, yüksek düzeyde sosyalist ve ekolojik bilincin başarısı olmadan böyle yeni bir toplum hayal edilemez (Löwy, 2014; 40).

Ekososyalist planlama, olumlu ya da olumsuz büyümenin tamamen niceliksel anlayışının uzağında, niteliksel bir kalkınma ölçütü olarak ortaya çıkacaktır. Radikal değışim kuşkusuz sadece üretimi değil aynı zamanda tüketimi de kapsar. Löwy'e göre burjuva medeniyetinin asıl sorunu halkın aşırı tüketimi olmadığından, özellikle ileri kapitalist ülkelerde tüketimi genel olarak kısıtlamak da çözüm alternatiflerinden biri değildir. Tartışılması gereken esas sorun gösteriş, israf, yabancılaşma ve biriktirme takıntısı üzerine temellenmiş mevcut tüketim tarzıdır. Löwy, bu tüketim kültürünün değışim ve dönüşümünün planlamayla beraber sağlanabileceğini ileri sürer ve planlamanın ilk hedefinin kapitalizmin neden olduğu dev kaynak israfına son vermek olduğunu belirtir. Planlama, bütün yararsız ve/veya gereksiz ürünlerin büyük çapta üretimini ve kapitalist sistem dâhilinde, modası geçmiş bir programla üretilmiş, ciro yapmak ve büyük şirketlere kar pompalamaktan başka bir işlevi olmayan bütün bu ürünleri bir kenara atacaktır. O halde planlama, sadece soyut olarak ölçsüz tüketimle değil, daha ziyade tüketim türüyle ilgilenecektir (Löwy, 2014; 28).

Löwy, demokratik planlamanın üretim ve tüketim alanlarına yönelik bazı somut örnekler vererek konuyu açıklamaya çalışır. Bunlardan ilki tarıma ilişkindir. Demokratik

planlama, endüstriyel tarımın antisosyal ve yıkıcı yöntemlerine son vermek amacıyla öncelikle, Güney’de olduğu kadar Kuzey’de de çok önemli boyuttaki beslenme meselesini ve kolektif çiftlikler, kooperatifler ya da aile birimleri tarafından örgütlenmiş biyolojik köy tarımını ele almalıdır; kimya sanayisinin üretimi hakkında karar vermelidir. Avrupalı ya da Kuzey Amerikalı halkların yaşam seviyelerini mutlak anlamda düşürmeye hiçbir biçimde gerek yoktur. Sadece bunların, hiçbir reel ihtiyacı karşılamayan, kapitalist sistem tarafından takıntılı biçimde tüketilmesi desteklenen tehlikeli ve gereksiz ürünlerden kurtulmaları yeterlidir.

Diğer bir öncelik, yenilenebilir enerji kaynaklarıdır: Su, rüzgâr ve güneş. Enerji meselesi esastır, çünkü gezegenin kirliliğinin büyük bir bölümünden sorumlu olan fosil enerji kaynakları tükenmektedir. Nükleer enerji, sadece yeni Çernobiller riski yüzünden değil, aynı zamanda yüzlerce, binlerce yıl toksik kalan binlerce ton radyoaktif çöpün ne yapılacağını kimsenin bilmemesi yüzünden yanlış bir alternatiftir. İhmal edilmiş güneş enerjisi, demokratik planlama dâhilinde ileri kalkınma ve araştırmalara konu teşkil etmelidir. Alternatif enerji sisteminin tesis edilmesinde merkezi rol oynamalıdır.

Ulaşım alanında, özel araba karmaşık sorunlar doğurmaktadır. Özel araçlar, halk sağlığını tehdit etmektedir. Gezegen ölçeğinde her yıl yüz binlerce insanın ölümüne ya da sakat kalmasına yol açmaktadır. Büyük şehirlerde – çocuk ve yaşlıların sağlığı üzerinde zararlı etkileriyle – havayı kirletmekte ve dikkate değer ölçüde iklim değişikliğine katkıda bulunmaktadır. Ancak arabaların kapitalizmin mevcut koşullarında gayet reel ihtiyaçları karşılamakta olduğu da gözlemlenmektedir. Yetkililerin çevre kaygısı taşıdığı büyük Avrupa şehirlerinde – halkın büyük çoğunluğu tarafından kabul gören – yerel deneyimler, özel aracın yerini aşamalı olarak sınırlandırmanın ve otobüs ile tramvayın öncelikli kılınmasının mümkün olduğunu göstermektedir. Demokratik planlamanın hem yolcu hem de yük taşımacılığı için demiryolu ağlarının örülmesi meselesini ele alması mümkündür.

Löwy’nin savaş açtığı diğer bir üretim ve tüketim alanı reklam sektörüdür. Reklamlar sokaklarımızı, posta kutularımızı, televizyon ekranlarımızı, gazetelerimizi ve manzaralarımızı sürekli olarak işgal etmektedir. Löwy’e göre reklam endüstrisi göz göre göre ve zorlayıcı biçimde tüketim alışkanlıklarına doğrudan katkı sağlar ve demokratik planlama çerçevesinde reklam ve varlığı konusunda karar verilmelidir. Başka zararlarının yanı sıra, tamamı tüketiciler tarafından ödenen dev bir petrol, elektrik, iş zamanı, kâğıt ve kimyasal madde israfı söz konusudur (Löwy, 2014; 52). Burada söz konusu olan sadece beşeri açıdan yararsız bir üretim dalı olması değil, aynı zamanda reel toplumsal ihtiyaçlara

karşılık gelmemesidir. Kapitalist piyasa ekonomisinde reklam vazgeçilmez bir boyuta sahip olsa da, sosyalizme geçiş toplumunda bir yeri olmayacaktır. İnsanın içindeki gösterme arzusunu, gösteriş yapma ihtiyacını kabul etmek bir olgudur, zihinsel manipölasyonu ortaya çıkaran reklamı kolaylaştırmak başka bir olgudur. Geliştirilmesi gereken heves sayısız nesneye sahip olma arzusundan ziyade boş zamanlar olmalıdır. Löwy'e göre reklamın beslediği ve sömürdüğü meta fetişizmi durmadan satın almayı teşvik eder. "Sahip olmak"la ifade bulan bu var olma biçiminin insanın ebedi doğası içinde yer aldığını kanıtlayan bir şey yoktur. Ernest Mandel'in de ifade ettiği üzere: "Marjinal faydaları azalan malları giderek daha da fazla sayıda sürekli olarak biriktirmek hiçbir biçimde evrensel olmadığı gibi, insan davranışında devamlılık da arz etmez. Temel ihtiyaçlar bir kere giderildikten sonra, insanın kendi kendisini ödüllendireceği eğilim ve yeteneklerin geliştirilmesi, sağlık ve yaşamın korunması, insana zenginlik katan sosyal ilişkilerin geliştirilmesi gibi temel motivasyonlar gelişir..." (Mandel, 1991; 206).

Üretime dayalı sistem, kendi birliği içinde dönüştürülmelidir. Üretim imkanlarının kamu tarafından kontrolü ve ekolojik dengelerin korunmasını hesaba katan demokratik bir planlama kaçınılmazdır. Bunlar ekosozyalizmin iki ayağını oluşturur: Bu ilkelere uygun olarak yatırım, tıpkı teknolojik değişim gibi kamu düzeninin kararlarından çıkacaktır. Toplumun ortak iyiliğine hizmet edilmek isteniyorsa, bu iki uzmanlık alanı bankalar ve kapitalist şirketlerin elinden alınacaktır.

O halde, ekolojik üretimi inşa etmek, ekosistemsel karşılıklı ilişki ve tanıma kapasitesini yeniden tesis etmek, temel olarak da, doğayı bir mucize kaynağı şeklinde yeniden oluşturmak ve doğaya açık olmak anlamına gelir. Kovel doğaya bakışın değişmesi gerektiğini şu örnekle açıklar: "Vahşi doğa kendi kullanım değeri olan inşa edilmiş bir kategoridir, fiili doğa ise, ister Grand Kanyon'da yaşansın, isterse nefes alınırken, pek fark edilmese de, her zaman dolaysız bir biçimde el altındadır. Kimi Grand Kanyon'u ziyaret ederken bile hisse fiyatlarını düşünür; kimi ağacı, Blake'in belirttiği gibi, yoluna çıkmış yeşil bir şey olarak görür. Ama hâlâ bol miktarda ağaç vardır ve her biri bir mucizedir, her ot tanesi veya terliksi hayvan da öyle" (Kovel, 2005; 276).

Üretim konusunda diğer bir sorun üretimi gerçekleştirecek teknolojiyi üretimi ve bu teknolojinin nasıl kullanılacağı sorunudur. Kovel teknoloji konusuna şöyle açıklık getirmeye çalışır: "Ekolojik üretimde teknoloji üretmek ve teknolojiyi kullanmak, daha çok, ekosistem oluşturma ve ekosistemlere katılma hedefiyle yürütülen işlerdir. Teknolojinin toplumsal düzenleyicisi, sermayenin iktidarında olduğu gibi, zamanın artı

değere ve paraya dönüştürülmesi değil, kullanım değerlerinin artırılması, buna bağlı olarak da ihtiyaçların yeniden inşa edilmesidir artık”. Kovel teknolojinin kullanımı konusunda kapitalist uygulamanın tümünden ortadan kaldırılarak, yerine ekolojik bir teknoloji anlayışı getirileceğini ifade eder. Kovel bu durumu bir örnekle somutlaştırmaya çalışır: “Örneğin, bir vakada gelişmiş tıbbi görüntüleme aygıtları kullanıldığında, her uygulama bilişim teknolojisiyle elektronik biliminin bütün yapılarını kapsar. Ama bir teknolojinin tıpta kâr amaçlı kullanılmasıyla bir insani ekosistemin organizmasının bir yönünün bakımı için kullanılması arasında dağlar kadar fark vardır” (Kovel, 2005; 274).

Kapitalist ilerlemeden ekososyalizme geçiş, tarihsel bir süreçtir. Toplumun, kültürün ve zihniyetlerin kalıcı bir devrimci dönüşümüdür. Bu geçişi hayata geçirmek sadece yeni bir üretim tarzına ve eşitlikçi ve demokratik bir topluma değil, aynı zamanda alternatif bir yaşam tarzına, yeni bir ekososyalist uygarlığa götürür. Söz konusu uygarlık paranın hükümdarlığının, reklamla yapay olarak üretilen tüketim alışkanlıklarının ötesinde, yararsız veya doğaya zararlı sınırsız meta üretiminin ötesinde bir uygarlıktır. Böyle bir dönüştürücü süreç, ekososyalist bir program için nüfusun büyük çoğunluğunun aktif desteğine bağlıdır. Sosyalist bilincin ve ekolojik farkındalığın gelişmesindeki belirleyici faktör, yerel ve kısmi çatışmalardan bir bütün olarak küresel toplumun radikal değişimine kadar kolektif mücadele deneyimidir. Bu kolektif bilinç yaratma süreci “ekososyalist bir etik” oluşturma konusunu da gündeme getirir.

Kapitalizmin sürekli birikim ve büyüme dünyasında serbest piyasa koşullarının hâkim olması, değişim değerinin önceliği ve kâr maksimizasyonu gibi etkenler, söz konusu sistemde etik konusunu tartışmalı hale getirmiştir. Ekonomi tarihçisi Karl Polanyi kapitalizmi, beşeri ilişkileri parçalayan ve insanın doğal yaşam çevresini yok eden bir makine olarak tanımlar (Polanyi,1983; 70). Max Weber ise kapitalizmin “şeyleştirilmiş” evreninin hiçbir merhametli yönelime yer vermeyeceğini vurgular. Weber’e göre piyasa koşulları ne etik ne de anti-etik olan sadece etik olmayan nesnel değerlendirmeler, kesin karar noktasında davranışları yönetir ve nesnel istekleri ilgili insanlar arasına sokar (Weber, 1923;305). Löwy, Polanyi’nin kapitalizme dair kullandığı makine metaforunu ve Weber’in şeyleştirme kavramını alarak kapitalizmi şeyleştirme makinesi olarak ifade eder. Löwy, kapitalizm ve etiğin uyuşmazlığının kökeninde “nicelendirme” fenomeninin bulunduğunu dile getirerek tartışmaya katkıda bulunmaya çalışır. Löwy’e göre sermaye yalnızca kar ve zarar hesaplarını, üretim rakamlarını, fiyat ölçülerini maliyet ve kazançları

tanılarak ekonomiyi toplumu ve insan yaşamını metanın değişim değerini en soyut biçimde ifade eden paranın egemenliğine tabi kılar (Löwy, 2014;84).

Her şeyi metalaştıran ve nicel hale getiren sermayenin baskıcı tavrı, insanlık tarihinin daha önce hiç görmediği bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak sistemin bu işleyiş mantığına eleştiriler yeni değildir. Henüz 19. yüzyılın ortalarında Marx, kapitalizmin metalaştırma mantığını öngörerek şunları dile getirmiştir: “Sonunda insanların bir zamanlar elden alınamaz diye baktığı her şeyin birer değiş-tokuş, kaçakçılık nesnesi haline dönüştüğü ve elden çıkarabildiği zaman geldi. Bu, şimdiye kadar sözü edilen ancak hiçbir zaman değiş-tokuş edilmeyen, verilen ama hiçbir zaman satılmayan, elde edilen ama hiçbir zaman satın alınamayan – erdem, aşk, fikir, bilim, bilinç vb. gibi – şeylerin, nihayetinde her şeyin ticaretinin yapıldığı zamandır. Bu genel yozlaşma zamanıdır, ya da politik ekonominin diliyle konuşmak gerekirse, ahlaki ve fiziksel her şeyin satılabilir değer haline gelerek, değerinin daha doğru biçilmesi için pazara çıktığı bir zamandır” (Marx, 1947; 33). Tüm bu tartışmaların odak noktası, her şeyi ticaret nesnesi haline getiren ahlaki tüm nosyonlardan yoksun, hatta ahlaki değerleri bile paha biçilebilir olgulara dönüştüren kapitalizmin etik değerlere sahip olmadığı ve yapısı gereği etik değerlere hâlihazırda sahip olamayacağı gerçeğidir.

Ekososyalizm, kapitalizmin ortadan kaldırdığı ve makine dişlileri arasında parçaladığı toplumsal ilişkilerdeki etik değerleri yeniden tesis etme iddiasında bulunur. İnsanların birbirleriyle ve doğayla olan ilişkilerinde piyasa mantığının yerine toplumsal, demokratik, eşitlikçi ve sorumlu bir etiğin oluşturulması savunulmaktadır. Löwy, birkaç hipotez olarak tarif ettiği bu etik anlayışlarından önceliği toplumsal etik kavramına vererek, asıl olanın bireysel davranışların etiği değil, toplumsal etik olduğunu vurgular. Bireylerin çevreye saygı ve israfa son verme konularında eğitilmesinin önemli olduğunun altını çizen Löwy, gerçek iddianın başka olduğunu, toplumsal ihtiyaçları hesaba katan, doğayla uyumlu bir üretim ve dağıtım paradigmasının sadece iyi niyetli bireyler tarafından değil, toplumsal aktörler tarafından tesis edilebileceğini belirtir. Ekososyalist proje, eşitlikçidir. Zenginliğin gezegen düzeyinde yeniden dağılımını ve yeni bir üretim paradigması sayesinde de kaynakların ortak geliştirilmesini hedefleyen eşitlikçi bir etik anlayışını savunur. Ekososyalizm ayrıca demokratik bir etiğe de sahip olduğunu iddia etmektedir. Ekonomik kararlar ve üretim süreçleri kapitalist oligarşi, bankacılar teknokratların elinde kaldığı ya da devletleştirilmiş ekonomilerin her türlü demokratik kontrolden kaçan bir bürokrasinin kayıp sistemi içinde bulunduğu sürece üretimciliğin

cehennem döngüsünden, emekçilerin sömürülmesinden ve doğanın tahrip edilmesinden kaçış olmayacaktır. Üretimle ilgili büyük kararların piyasalar veya bir politbüro tarafından değil, farklı seçeneklerin ve önerilerin karşı karşıya geldiği demokratik ve çoğulcu bir tartışmadan sonra, toplumun bizzat kendisi tarafından alınması gerektiği özellikle demokratik karar alma mekanizmalarının inşası açısından büyük önem arz eden hususlardır. Son olarak Ekososyalizm sorumlu bir etiktir. Ekolojik krizden etkilenen her canlı-cansız varlığın korunması için bir sorumluluk duymanın yanında krizden etkilenecek olan gelecek nesiller için de, sorumluluk hissetmek gerektiğinin altı çizilir (Löwy, 2014; 87-89).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekolojik krizin günümüzün en acil sorunlarından biri haline geldiği aşîkârdır. Giderek artan bir yoğunlukta etkilerini hissettiğimiz bu kriz, bir bütün olarak tüm canlı yaşamı tehdit etmektedir. Farklı bilim dallarınca yürütölen çok sayıda araştırmanın gösterdiği üzere, gezegenimiz üzerindeki biyoçeşitlilik, 6. yok oluş kavramıyla ifade edilen, bir toplu yıkım sürecine girmiş bulunmaktadır. Devasa orman yangınları – Avustralya’da yaşanan 2019 yılında başlayıp 2020 yılının ortalarına kadar devam eden ve milyonlarca hektar alana yayılan orman yangınından, 2,5 milyarı süröngen olmak üzere, toplamda 3 milyar hayvanın etkilenmiştir (URL-21, 2020) – şiddetli kasırgalar, deniz seviyesindeki yükselmeler, Covid-19 pandemisi örneğinde olduğu gibi salgın hastalıklar sıradanlaşma eğilimine girmiştir.

Hal böyle iken, ekolojik krizin etkilerini öngörölebilir kılmak ve mümkünse minimize etmek zorunlu bir ihtiyaç olarak kendisini göstermektedir. Ancak krizi kontrol edebilecek tüm ulusal ve uluslararası karar ve yönetim mekanizmaları önlemleri ağırdan almakta ve krizin doğurabileceği sonuçları öngörememektedir. Bu nedenle ekolojik krizi hayatın her alanında görünür kılmak adına akademik tartışmalara katkı sunmak amacıyla, çalışmamızda krizin, kavramsal dağarcığı, ortaya çıkışı, sebepleri, çözüm alternatifleri gibi fikişsel arka planına dair incelemelerde bulunduk.

Çalışmamızın ilk kısmını teşkil eden kavram analizleri, ekolojik krizin analizinde kullanılan ve kimi durumlarda belli muğlaklıklara gebe olan kavram dağarcığının netliğe kavuşturulmasına yönelik olarak gerçekleştirilmiştir. Örneğın, politik ekoloji literatüründe çevre ve ekoloji kavramlarının ne anlama geldiğı ve hangi amaçla kullanıldığı incelendikten sonra ekoloji kavramının kullanılması uygun bulunmuştur. Bu yüzden “çevre sorunları” kavramından ziyade “ekolojik kriz” kavramı tercih edilmiştir. Daha sonra ekolojik krizin nedenleri ve düşünsel kökenleri, tarihsel süreç içerisinde ele alınmış, yazılı kaynaklardan itibaren ilk yerleşik uygarlıklardan semavi dinlere, skolâstik dönemden modern döneme kadar olan süreç, krizin düşünsel kaynağı olarak değeriendirilen insanmerkezciliğın seyri ve gelişimi tartışılmıştır.

Modern dönemin insanı merkeze almakla kalmayıp, insana doğaya egemen olma çağırısı yapan felsefi ve bilimsel söylemi, kapitalizmin sanayi devrimiyle birlikte tarihsel hegemonik güce dönüşmesi neticesinde üst bir seviyeye varmıştır. İnsanmerkezci anlayış, kapitalist sistemin üretim ve tüketim mantığıyla sentezlendiğinde, birikim ve kar hırsıyla

doğanın sınırlarını göz önünde bulundurmeyen yeni bir sürece girilmiştir. Bilimsel araştırmalar, ekolojik krizin başlangıcının sanayi devriminin gelişim seyri ile zamansal anlamda paralellik arz ettiğini göstermektedir. Kapitalist sistemin işleyiş mantığı, üretim ilişkileri, büyüme sorunu ve dayattığı tüketim merkezli yaşam tarzı incelenmeye alınmış ve sistemin ekolojik krizi kontrol edebilecek ya da aşabilecek uygulamaları hayata geçirebileceği olasılığı tartışılmıştır.

Buna uygun olarak ekolojik krize dair veriler ve kriz ile kapitalizm arasındaki bağlantı yakından incelendiğinde, kapitalizmin mevcut krizin ortaya çıkmasında doğrudan etkili olduğu görülmektedir. Ekolojist hareketler ve düşünsel akımlar, kapitalizm içi çözüm arayanlar ve kapitalist sistemden çıkılması gerektiğini savunanlar olarak ikiye ayrılmaktadır. Kapitalist sistemden çıkışı zaruri gören akımlar arasında kimi yaklaşım farklarının olduğu açıktır. Bu çalışmada ekolojik krizin aşılmasının kapitalist sistem dahilinde gerçekleşemeyeceği anlayışından hareketle, anti-kapitalist bir çözüm öneren ekososyalizm düşüncesi bir çözüm alternatifi olarak sunulmuştur.

Ekososyalizm, yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren ekolojist hareketlerin ortaya çıkmasıyla, Marx ve Engels'in fikirlerinden esinlenen birçok düşünür ve akademisyenin katkı sağladığı radikal bir ekolojist harekettir. Geniş bir entelektüel skalayı ifade eden ve çeşitli pratik çözüm alternatifleri sunan ekososyalizmi bütüncül bir şekilde sunmak bu çalışmanın kapsamını aştığından, Michael Löwy ve Joel Kovel'in *Ekosoyalist Manifesto*'da sistematize ettikleri ekososyalist anlayışı merkeze alarak konuyu incelemeye çalıştık. Kendi deyimleriyle ifade edersek, Marksizmin özgürlükçü ve ilerici tüm yönlerini miras alan, ancak bununla birlikte reel sosyalist deneyimlerin üretimi ve baskıcı uygulamalarını reddeden, ekolojik krizin aşılması hedefine yönelik olarak, doğayla uyumlu, bir ekososyalizm hedeflenmektedir.

Sonuç olarak, ekososyalizm radikal bir alternatif olarak yeni toplumun inşasına nereden başlanması gerektiğine ilişkin yerel ve genel örgütlenme modelleri önerir, ekoloji üzerine konuşmaktan öteye geçip ekolojik kriz karşısında harekete geçmeyi ifade eder. Löwy'nin sözleriyle ifade edecek olursak: "Günlerimiz sayılı, zararlar birkaç yıl içinde — kimse kaç yıl olduğunu söyleyemez — geri döndürülemez bir hal alabilir. İyimser olmak için elde hiçbir neden yok. Sistemin başındaki mevcut elitler iktidarı ve radikal muhalif güçler hala mütevazı" (Löwy,2014; 54). Bu yüzden ekosisteme duyarlı, ekolojik bir yaşam tarzıyla donanmış, eşitlikçi ve demokratik bir toplumun inşasına bugünden, kendi hayatlarımızdan başlamak üzere toplumsal bir değişim ve dönüşümü mümkün kılacak

eylemleri hayata geçirmek, insanlığın önünde bir ödev olarak durmaktadır. Walter Benjamin devrimi “tarihin lokomotifi” olarak değil uçuruma yuvarlanmadan önce imdat frenini çeken insanlığın kurtarıcı eylemi olarak tanımlamayı önermiştir. Benjamin’in yaklaşımı, içinde bulunulan durumun doğru bir şekilde analiz edilmesi ve yeni değerler etrafında örgütlenecek bir toplumsal modelin hayata geçirilmesine dair var olan aciliyet açısından fikir verici görünmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Arı, Y.**, 2017. Çevresel determinizmden politik ekolojiye: Son 100 yılda Dünya’da ve Türkiye’de insan-çevre coğrafyasındaki yaklaşımlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 37:1-34.
- Aiskhylos**, 2013. Zincire vurulmuş Prometheus. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Bahro, R.**, 1996. Nasıl sosyalizm? Hangi yeşil? Niçin tinsellik? Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Barber, B.**, 2020. A revolution in spirit. <http://www.thenation.com/doc/20090209/barber>, Şubat 2009.
- Barlow, M.**, 2007. Blue Covenant. New Press, New York.
- Başkaya, F.**, 2006. Çığrından çıkmış bir dünya. Özgür Üniversite Kitaplığı, Ankara.
- Bookchin, M.**, 1996. Ekolojik bir topluma doğru. Ayrıntı Yayınları, Ankara.
- Burkett, P.**, 1999. Marx and nature. St. Martin's Press, New York.
- Chomsky, N.**, 2020. Dünya nereye gidiyor? . http://www.acikradyo.com/default.aspx?_mv=a&aid=31836, 2020.
- Çepel, N.**, 1983. Genel ekoloji. İstanbul Ün. Orman Fak. Yayınları, İstanbul.
- Descartes, R.**, 1998. Yöntem üzerine konuşma. Cumhuriyet Yayınları, İstanbul.
- Domhoff, G.W.**, 2011. Wealth, income and power. <http://sociology.ucsc.edu/whorulesamerica/power/wealth.html>, Ocak 2011.
- Engels, F.**, 1975. The part played by labour in the transformation from ape to man. International Publishers, New York.
- Eren, A.**, 2011. Politik ekoloji. <https://www.cumhuriyetarsivi.com/monitor/index.xhtml> 27 Eylül 2011.
- Eski ve Yeni Ahit**, 1997. Kitab-ı Mukaddes Yayınevi, İstanbul.
- Foster, J.**, 2000. Marx's ecology. Monthly Review Press, New York.
- Foster, J.B.**, 2002. Savunmasız gezegen. Epos Yayınları, Ankara.
- Foster, J.B.**, 2014. Her çevrecinin kapitalizm hakkında bilmesi gerekenler. Patika Kitap, İstanbul.
- Garrard, G.**, 2016. Ekoleleştirir ekoloji ve çevre üzerine kültürel tartışmalar. Kolektif Kitap, İstanbul.

- Gorz, A.,** 1993. Kapitalizm, sosyalizm, ekoloji; yönelim bozuklukları, arayışlar. Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gorz, A.,** 2016. Ekoljinin kızıl hattı. Sel Yayınları, İstanbul.
- Harvey, D.,** 1999. Postmodernliğin durumu. Metis Yayınları, İstanbul.
- IPCC,** 2013. Climate change: The physical science basis. Geneva, Switzerland.
- Jardins, J.R.,** 2006. Çevre etiği: Çevre felsefesine giriş. İmge Kitabevi, Ankara.
- Jensen, D.. McBey, A.,** 2009. What we leave behind? Seven Stories, New York.
- Jones, R.C.,** 2020. Hawking: Yapay zeka insanlığın sonunu getirebilir.
https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141202_hawking_yapay_zeka, Aralık 2020.
- Karakaş, T.,** 2013. İklim değişikliği: Harekete geçmenin aciliyeti.
<https://birikimdergisi.com/guncel/523/iklim-degisikligi-harekete-gecmenin-aciliyeti>, 31 Aralık 2013.
- Kormondy, E.J.,** 1969. Concepts of ecology. Library of congress catalog card prentice-Hall International, London, Number:75.
- Kovel, J.,** 2005. Doğanın düşmanı: Kapitalizmin sonu mu? doğanın sonu mu? Metis Yayınları, İstanbul.
- Kösem, M.B.,** 2005. Yontmataş endüstrilerinin tanımlanmasında tip listesi çalışmalarının yeri ve önemi. *Anatolia*, 29:29-38
- Krech, S.,** 1999. The ecological Indian: Myth and history. Norton, Londra.
- Latouche, S.,** 2018. Kanaatkar bolluk toplumuna doğru. İletişim Yayınları, İstanbul.
- Levent, H.,** 2018. Antik çağın tanığıydı modern dünyanın kurbanı oldu.
<https://www.amerikaninsesi.com/a/antik-cagin-tanigi-ydi-modern-dunyanin-kurbani-oldu/4573123.html>, 15 Eylül 2018.
- Löwy, M.,** 2015. Ekososyalizm: Kapitalist ekolojik felakete radikal bir alternatif. Epos Yayınları, Ankara.
- Mandel, E.,** 1992. Power and money: A Marxist Theory of Bureaucracy. Verso, London.
- Marshall, G.,** 1999. Sosyoloji sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Marx, K.,** 1999. Felsefenin sefaleti. Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K.,** 2015. Kapitali Cilt: 1. Yordam Kitap, İstanbul.

- Mazumdar, S.,** 2011. Arid land, thirsty crops. Scentific Amerikan, New York.
- Nişanyan, S.,** 2020. Çağdaş Türkçe'nin etimolojisi. <https://www.nisanyansozluk.com>, 2020.
- O'Connor, J.,** 1998. Essays in ecological Marxism. The Guilford Press, New York.
- Öz, E.,** 1989. Dünyada ve Türkiye'de ekoloji hareketinin gelişimi: çevre koruma derneklerinden siyasal partilere. *Türkiye Günlüğü Dergisi*, 3:27-34
- Pacala, S.,** 2007. Equitable soltuions to greenhouse warming: on the distribution of wealth, emissions and responsibility with in and between nations. *Küresel Kalkınma Konferansı*, Viyana, Avusturya, 14-15 Kasım.
- Platon,** 2015. Phaidon. Say Yayınları, İstanbul.
- Polanyi, K.,** 1983. La grande transformation. Gallimard, Paris.
- Sessions, G.,** 1995. Deep ecology for the twenty-first century. Shambhala Publications, Boston.
- Sophokles,** 1993. Antigone. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Speth G.,** 2010. Toward a new economy and a new politics. <https://www.thesolutionsjournal.com/article/towards-a-new-economy-and-a-new-politics/>., Eylül 2010.
- Steiner, G.,** 2005. Anthropocentrism and its discontent. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh.
- Stromberg, J.,** 2013. What is the anthropocene and are we in it? <https://www.smithsonianmag.com/science-nature/what-is-the-anthropocene-and-are-we-in-it-164801414/>, Ocak 2013.
- Sweezy, P.M.,** 1989. Capitalism and environment. <https://monthlyreview.org/2004/10/01/capitalism-and-the-environment/>, Haziran 1989.
- Trainer, T.,** 2001. Natural capitalism cannot overcome resource limits. http://www.mnforsustain.org/trainer_fe_simon_lovins_critique.htm.
- URL-1** 2020. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-53483354>. 05.10.2020
- URL-2** 2020. <https://tr.euronews.com/2020/08/19/gronland-da-eriyen-buzullar-n-art-k-telafisi-yok>, 07.10.2020
- URL-3,** 2020. <https://www.worktheworld.com/blog/kilimanjaro-will-lose-its-snow-20-years>, 07.10.2020

- URL-4**, 2020. <https://www.sifiratik.gov.tr/kutuphane/haberler/turkiye-nin-iki-kati-olan-bu-dev-ada-hic-kimsenin-ve-herkesin>, 10.10.2020
- URL-5**, 2020. <https://climateandcapitalism.com/2020/12/04/12-major-impacts-of-global-climate-change-in-2020/> 04.12.2020
- URL-6**, 2020. <https://www.wwf.org.tr/?2340>, 11.10.2020
- URL-7**, 2020. <https://www.nationalgeographic.com/environment/2019/08/arctic-permafrost-is-thawing-it-could-speed-up-climate-change-feature/> 20.10.2020
- URL-9**, 2020. <https://t24.com.tr/haber/geri-donusum-organik-gida-bisiklet-dunya-boyle-kurtarilmaz,384391>, 21.10.2020
- URL-10**, 2020. <https://www.theguardian.com/environment/2019/may/17/why-the-guardian-is-changing-the-language-it-uses-about-the-environment>, 19.10.2020
- URL-11**, 2020. <https://acikradyo.com.tr/arsiv-icerigi/prof-philippe-descola-ile-insan-kultur-ve-doga-iliskisi-hakkinda-bir-soylesi>, 12.12.2020
- URL-12**, 2020. <https://www.gazeteduvar.com.tr/dunya-forum/2017/07/30/antroposen-cagi-insanlar-cehennem-mi>, 22.10.2020
- URL-13**, 2020. <https://advances.sciencemag.org/content/1/5/e1400253.full>, 05.11.2020
- URL-14**, 2020. <https://www.nationalgeographic.com/news/2015/06/150623-sixth-extinction-kolbert-animals-conservation-science-world/> 16.11.2020
- URL-15**, 2020. <https://www.britannica.com/topic/anthropocentrism>, 16.11.2020
- URL-16**, 2020. <https://arkeofili.com/fasta-bulunan-300-000-yillik-homo-sapiensten-ogrendigimiz-7-bilgi/> 25.11.2020
- URL-17**, 2020. <https://evrimagaci.org/hayvan-iletisimine-giris-hayvanlar-nasil-iletisim-kuruyor-481>, 27.11.2020
- URL-18**, 2020. <https://www.franceculture.fr/ecologie-et-environnement/indiens-damazonie-un-autre-rapport-a-la-nature>, 27.11.2020
- URL-19**, 2020. <https://www.overshootday.org/newsroom/past-earth-overshoot-days/> 11.10.2020
- URL-20**, 2007 <https://www.un.org/news/press/docs/2007/sgsm11268.doc.htm>. 19.11.2020
- URL-21**, 2020. <https://www.theguardian.com/australia-news/2020/dec/07/devastating-more-than-61000-koalas-among-3-billion-animals-affected-by-bushfire-crisis> 30.11.2020

- Watts, J.**, 2020. James Lovelock: “The biosphere and I are both in the last 1% of our lives”. <https://www.theguardian.com/environment/2020/jul/18/james-lovelock-the-biosphere-and-i-are-both-in-the-last-1-per-cent-of-our-lives>,
- Weber, M.**, 1923. Wirtschaft und gesellschaft. JCB Mohr, Tübingen.
- White, L.**, 2003 Ekolojik krizimizin tarihsel kökleri. *Üç Ekoloji*, 1:89-101.
- Williams, R.**, 2005. Anahtar sözcükler. İletişim Yayıncılık, İstanbul.
- Yazır, E.H.**, 1998. Kuran-ı Kerim Türkçe Meali. Ayfa Yayın, İstanbul.
- Zengin, S.**, 2019. Aydınlanmayla birlikte değişen doğa algısı ve güncel ekolojik paradigmalar. *Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 12s.

